मी ठ भा क र

स्फुट कवितांचा संग्रह

★

[सुधारून वाढविलेली तिसरी आवृत्ति]

गजानन लक्ष्मण ठोकळ

श्री लेखन वाचन भांडार,
लक्ष्मी रोड, पुणें २.

किंमत २॥ रुपये

प्रकाशक :
ग. ल. ठोकळ, बी. ए., बी. टी.
श्री लेखन वाचन भांडार,
गणपति चौक, लक्ष्मी रोड, पुणें २.

आवृत्ति पहिली, इ. स. १९३८.
आवृत्ति दुसरी, इ. स. १९४७.
आवृत्ति तिसरी, इ. स. १९५२.

मुद्रक :
य. गो. जोशी, बी. ए.
आनंद मुद्रणालय,
१९६।४६ सदाशिव, पुणें २

घास घेण्यापूर्वीं

या पुस्तकाची पहिली आवृत्ति प्रसिद्ध होऊन अदमासें नऊ वर्षें लोटलीं. दुसरी आवृत्ति चार वर्षांपूर्वींच निघावयास पाहिजे होती. परंतु या ना त्या अडचणीमुळें तें जमलें नाहीं. ' नव्याचें नऊ ' संपल्यानंतर का होईना, पण या कवितासंग्रहाची दुसरी आवृत्ति निघत आहे, म्हणून मी खूष आहें.

सुधारून वाढविलेली ही आवृत्ति काढतांना साहजिकपणें बरेच फेरफार झाले आहेत. पहिला फरक नांवाचा. प्रामुख्यानें जानपदगीतें असलेल्या कवितासंग्रहाला ' मीठभाकरी ' ऐवजीं ' मीठभाकर ' हें नांव योग्य दिसेल, अशी कांहीं मित्रांनीं मला सूचना केली. ती मला पटली व तिला अनुसरून रींतल्या ईला मी प्रथम फांटा दिला. पहिल्या आवृत्तींत कवितांचे गट पाडून मीं ते गटवारीनें छापले होते. या आवृत्तींत कविता कालानुक्रमानें घेतल्या आहेत; अभ्यास करण्याच्या दृष्टीनें हा क्रम जास्त सोयीचा पडतो, असा अनुभव आहे. नंतरचा फरक कवितांच्या संख्येमधला. या आवृत्तींत सहा सुनीता व बावीस कविता जास्त आहेत.

गद्याच्या नादीं लागून मी काव्याची हयगय करतों, असा कांहीं टीकाकारांचा माझ्यावर आक्षेप आहे. कांहीं अंशीं तो खरा आहे. कारण, नऊ वर्षांच्या कालावधींत मी फक्त बावीसच कविता लिहूं शकलों. पण गद्य लिहिण्यांत पूर्णपणें गुरफटून न जाण्याची मी खबरदारी घेतली आहे. काव्याचा सराव मी सुटूं दिला नाहीं; आणि अजूनही कविता लिहिण्याची मला उमेद आहे. शिवाय गद्य लिहीत असतांनाही मी कवीची भूमिका सोडलेली नाहीं, ही गोष्ट मी या टीकाकारांच्या नजरेस आणूं इच्छितों.

या संग्रहांत जुनीं व नवीं मिळून एकंदर तीस जानपदगीतें आहेत. हा वाङ्मयप्रकार सध्यां लोकप्रिय झाला असून पुष्कळ कवि सुंदर सुंदर जानपदगीतें लिहीत आहेत, ही फार आनंदाची गोष्ट आहे.

'सुनीता' हा काव्यप्रकार (पृष्ठें १५१ ते १६५) लिहितांना मीं सहा ओळींचें बंधन ठेविलें आहे. पहिल्या चार ओळी पार्श्वभूमीसाठीं राखून ठेविल्या असून पांचव्या व सहाव्या ओळींमध्यें कलाटणी येते. पहिल्या चार ओळींत मांडलेल्या कल्पनेला शेवटच्या दोन ओळींत कलात्मक गांठ मारायला हवी. या काव्यप्रकाराचें तंत्र एकंदरीनें सोपें असून त्याचें संस्कृत वाङ्मयांतील सुभाषितांशीं बरेंच साम्य आहे. कलाटणी हा या काव्यप्रकाराचा आत्मा आहें. कलाटणी जितकी अनपेक्षित तितकी सुनीता अधिक चांगली !

या काव्यप्रकाराचें 'सुनीत'शीं असलेलें साम्य पाहून याला 'सुनीता' हें नांव देण्याचा मला मोह झाला. 'सुनीत'च्या धाकट्या बहिणीला 'सुनीता' नाहीं म्हणायचें तर काय ?

'कोंदण'
टिळक रस्ता, पुणें २.

ग. ल. ठोकळ

अनुक्रम

ग. ल. ठोकळ यांचें वाङ्मय

१ सुगी	(काव्य)	आवृत्ति	तिसरी	रु. ३
२ मीठभाकर	(,,)	,,	,,	रु. २॥
३ गांवगुंड	(कादंबरी)	,,	,,	रु. ३
४ कडू साखर	(कथा)	आवृत्ति	दुसरी	रु. ३
५ सुगंध	(,,)	,,	,,	रु. ३
६ पहिलें चुंबन	(,,)	,,	,,	रु. ३
७ मोत्यांचा चारा	(,,)			रु. २।

श्री लेखन वाचन भांडार,

गणपती चौक, लक्ष्मी रोड, पुणें २.

आईच्या स्मृतीस

१ आकाशगंगा

(भूपतीवैभव)

हा हार गळ्यांतिल रजनीच्या ओघळला ?
कीं वेणीवरचा सुंदर गजरा चळला ?
कीं भांग काढिला मोत्यांनीं भरलेला ?
कीं तोरण स्वर्गीं जाणाऱ्या मनुजाला ?
गगनींच्या बाला खेळति शिवणापाणी
हें काय तयांच्या मृदुल स्मिताचें पाणी
कीं नील नभाच्या सागरिं उसळे फेन ?
कीं मंगल गंगा पावन करिते गगन ?
स्वर्गंगे, माते ! धावत ये तूं खालीं
ओतीत सुधेचे धोत माझिया भालीं
अंधार गडद हा करितो कडु मन्नयनां
भूवरी उतर, चल, तेजस गे करि त्यां
हृदयाची झाली ज्याच्या राखन् राख
शिंपणा करुन तो पामर पियुषें माख
दु:खानें करपुन रान जिवाचें झालें
घर गळती त्यावर, घाल भीज, कर ओलें

आळवूं तुला किति, कुठवर वंदूं चरणा ?
पाषाणहृदय तव, तुजला येइ न करुणा
कां उगाच लावूं परंतु तुजला बोल ?
प्राक्तनीं भोग जे कुणा कसे चुकतील !
तूं तशीच वरतीं राही झुलवित जगता
आणीन लोचनीं प्राण तुजकडे बघतां
अंगणीं नभाच्या घाल सडा मोत्यांचा
भिजवीन भूतला, पूर असा असवांचा
मायेची पाखर मिळली जर कधिंकाळीं
वितरीन श्वास मी शेवटचा ते वेळीं !

३ मे १९२७,
अहमदनगर.

२ बंदिवान

(मदालसा—गझल)

उत्तुंग डोंगर वाकडे ओलांडुनी जावें पुढें
जेथें कडे चोहींकडे, रस्ता अडे, कोडें पडे !
एकीकडे झाडेंझुडें, दरडींत भालू ओरडे
फोडी पशू डरकावण्या, ऐकून त्या छाती उडे !
किंवा मला विक्राळशा दरियामधें ढकला कुणी
ठेंचाळती लाटा जिथें खडकांस कर्कश गर्जुनी
घोंघावुनी फेकीतसे वारा ढगांचे झुबके
वासूनिया जबडे खडे नक्र कृतांतासारखे !
किंवा मला अवसेचिया रात्रीं नभीं द्या झोकुन
तेथेंच मी काळ्या ढगा पकडून लोंबत राहीन
या बाजुला बिजली सुटे, त्या बाजुला उल्का फुटे
तारा तुटे, पेटे नभीं, झळ लागुनी कांटा उठे !

दैना मला ही पत्करे, बेड्या परंतू या नको
वैतागलों या जीवना, दारूण ही बंदी नको !

२७ ऑक्टोबर १९२७,
नेवासें.

३ मोटेवरलं गाणं

(केशवकरणी)

दिवस तापतो डोईवरती अगिन पाखडीतसे
शेत हें जसें तापलें शिसें

वारा पडला, निऱ्ही चालली अंगाची काहिली
समदी पैरण घामेजली

इरभळ मोटा वढूनशानी बैल टाकती कसे
उसासे भरभर भाते जसे
ही मोट अली वर, खेचूंद्या सोंदर
मग भरंल सारं थारोळं भरभर
दंडांतुन पाणी जाइल सर सर सर

भरत चाललं वाफं, आतां लइ थोडं ऱ्हायलं
गड्यांनो, उचला तर पावलं !

साफ नांगरुन शेत त्यावरी औतही चालीवलं
जोंधळं मगशानी पेरलं

साबरफणिचं कांटकुंपण सभोंवार घातलं
कुठं तर केकताड वाढलं

होतां कोंबडसाद घालतों बैलांना दावण
चालते मोट तवापासुन

असं होतां येतिल कोंब कोवळं वरी
पोपटी दिसल मग शेत पाचुचं परी
कोळपून करुं या तण गवताचे दुरीं

ल्हडतील ताटांना कणसं मग शाळूची जवा
देऊं देवाजीला दुवा !

घेउन गोफण करील राखण बसून माच्यावरी
आमची पोर लाडकी सरी

निंदुन टाकिल समदी हरळी टहाळवंब्यांतली
जिवाची धनीण माझ्या भली

अन् सोन्यापवळ्या हो, आपण असंच पाणी भरूं
मशागत उभ्या पिकाची करूं
या इकडं हिरवं शिवार सळसळ करी
त्या तकडं वंबी कवळं दाणं धरी
कलतील जराशीं उनं अशा औसरीं

येतिल हुरडा खायाला मग खेड्यांतिल सोबती
बसतिल चिंचेच्या खालतीं.

झगरं पेटवुन कणसं भाजूं, लागल हुरडा किती
खरपुस चटणीच्या संगती !

तुम्हांलागुनी खाया देइन बरका ठेउन सई
मायंदळ ताटं गुळचट लई

पल्याड माचीवरून आली हांक कुणाची पण—
शिदोरी शिरीं कारभारिण !
शिवळाट उतरतों खांद्यावरचं अतां
पाजतों पलिकडं पाणि पाट वाहता
या हिरव्या कुरणीं चरा, जिवाला जता
जातों आतां, भूक लागली, दोन घास जेवतों
तिच्याशीं गोड शब्द बोलतों !

६ नोव्हेंबर १९२७,
नेवासें.

४ खेडवळ फूल

(पांडव-गझल)

केशराचे शिंपिले होते सडे पूर्वेकडे
कोंबडा शेजारच्या शेतामधोनी ओरडे

गारठा वाहे, निमालीं मेघखंडें अंबरीं
चोरकांटा हा थरारोनी उठे अंगावरी

पायवाटेनें अशा वेळीं पहा ती चालली
रानशेण्या वेंचण्याला बालिका खेड्यांतली

खेळताहे मोकळें हांसू हिच्या गालावरी
चोरट्या येती बटा भालावरी, त्या सावरी

शाम रंगाची फिकी तोंडावरी शोभे छवी
गोंदलेलें गोजिरें हिरवें हनूला शोभवी

नेसली आहे जुनेरें, ही तऱ्हा खेड्यांतली
चांदरातीं चांदणी अभ्रांत अर्धी झांकली

चालतांना गुण्गुणे ही गातसे कांहींतरी
भास होतो, नादवीतो कीं मुरारी बांसरी

चालले राईमधें कीं कोकिलेचें कूजन ?
गर्द कुंजांतून वायू कीं करीतो गुंजन ?

ही अवेळीं तारका आली कशाला खालतीं ?
रानदेवी कीं निघाली ही फिराया भोंवतीं ?

रम्यतेचें पीक आलें काय देहीं सोज्वळ ?
चाललें वोसंडुनी लावण्यगंगेचें जळ !

जंगलामाजीं फुलावें फूल ऐसें आगळें
कोणता देवाजिचा हेतू असावा ना कळे !

२३ जून १९२८,
बेलापूर.

५ गुराख्याचा पोर

(शार्दूलविक्रीडित)

होते पाणकळ्यांतले दिवस ते, धुंदाळलें अंबर
गेले आणिक ओघळून नुकते ते मोतियांचे सर
होती कातरवेळ, केविलपणें पाहे रवी खालतीं
मेघांच्या खिडकींतुनी किरण ते बाहेर डोकावती

बुंध्याला तरुच्या उगाच अपुला होतों उभा टेकुनी
त्यानें वांचविलें मला सकल तो मारा शिरीं झेलुनी

पायांचे तळवे किती सुखवितें ओलावली हिर्वळ
होतीं सांडत डाहळ्यांतुन शिरीं मोतींफुलें निर्मळ;

झाली चिंब भिजून सृष्टि सगळी, पाणीच चोहींकडे
देवा, कल्पवरी असेंच असुं दे हें दृश्य डोळ्यांपुढें !

हुंबारून गुरें घरा परतलीं, त्यांच्या जिवाचा गडी
पावा मंजुळ वाजवीत उतरे शेजारची टेकडी
पाण्याला चुकवावयास इरलें डोईवरी नेटकें
त्याखालीं पटकूर आणि कुडतें अंगामधीं फाटकें
वेळूची मुरली मुखांत धरली, खांद्यावरी कांबळ
काठी खेळतसे करीं, नयन ते लोलंगती चंचळ

लंगोटी अपुली लहानच तया नेसावयाला बरी
बाल्यीं लाभत जी नवी तरतरी अंगांत खेळे पुरी
होते तांबुस कोवळे किरण ते अंगावरी नाचत
खेळे हास्य मुखावरी, झिरपतें स्वर्गांतलें संगित !
गेला टेकडिच्या पल्याड निघुनी, ऐकू न ये बांसरी
गेला सूर्यहि डोंगरापलिकडे, अंधारलें अंबरीं
गेलें अभ्र विरून पार, गगनीं झाली दिवेलागणी
आणी नंतर मी घरा परतलों तंद्रा मनीं लागुनी.

× × ×

तो गोपाळ लहान, तीं वनगुरें, तें सृष्टिचें वैभव
गेला पुष्कळ काळ लोटुन तरी, अद्यापि ये आठव
आणी तो अलगूज मंजुळ घुमे अद्यापही अंतरीं
चिंतेची हृदयास कांचण बसे, ती दूर सारी करी.

२६ जून १९२८,
बेलापूर.

६ भिकारीण

(अक्रूर)

मज दीनेची कींव येउं द्या कांहीं
घाला हो भिक्षा माई !
हें ऊन किती कडक तापतें बाई
अंगाची फुटते लाही
या तीन दिसांपासुन खाया कांहीं
शीतही मिळालें नाहीं
मी किती तरी फिरलें दारोदार
घेउनी कडेवर पोर
कंठांत गुंतले प्राण
जाहला जीव हैराण
भीक मागण्याला त्राण
कांहींच बरें आतां उरलें नाहीं
घाला हो भिक्षा माई !
ज्या दिवशीं हें कुंकूं माझें पुसलें
मज अभाळ उघडें पडलें
दो महिन्यांचें सवें येउनी बाळ
वणवणलें रानोमाळ

मी आजवरी वांचविलें बाळाला
चिंचेचा खाउन पाला
पण अतां फुटेना पान्हा
वांचवा लाडका तान्हा
देखवे न याची दैना
तिळतीळ तुटे माझें काळिज बाई
घाला हो भिक्षा माई !
दो दिवसांचा शिळा वाळला तुकडा
चालेल अम्हांला वाढा
तो चाउनिया बाळाला भरवीन
मांडीवर मग निजवीन
कां माई हो, अशा लावितां दार ?
नाहिं मी पुन्हां येणार
बाळा, चल, पुढतीं जाऊं
केविलवाणें नच पाहूं
हा मुकाच घे तुज खाऊ
चल, भीक अतां आपण मागायाला
देवाच्या जाउं घराला.

ऑगस्ट १९२८,
अकोलें.

७ झोपीं जा रे बाळ !

(कोकिळा)

झोपीं जा रे बाळ !

ही रात्रींची भलती वेळा
नकोस जागूं माझ्या बाळा
लाव जरा डोळ्याला डोळा
नको वाजवूं असे राजसा पायांमधले चाळ

तिकडुन झोपीं जाणें झालें
मांडीवर मीं तुला घेतलें
केव्हांची थोपटीत बसलें
रंजिस झाला जीव ग बाई ! तूं भारीच खट्याळ

किनई बाजारांतुन तुजला
आणिन खाऊ, चिरलें, घोला
अशं काय ले वेल्या बाला !
हसूं नको तूं, असा कसा रे दिला सोडुनी ताळ ?

झोपीं जर तूं नाहीं गेला
बोलाविन मी भोकाडीला
धरील येउन ती मग तुजला
हात टेकले तुझ्यापुढें मी, शिजूं न देशी डाळ

झोपत नाहीं कांहीं केल्या
मार खायचा असेल मेल्या
अगऽबाइ पापण्या झाकल्या
मार द्यायचें नांव काढतां झोपीं गेला बाळ !

२७ सप्टेंबर १९२८,
अकोलें.

८ जात्यावरलं गाणं

(ओवी)

झुंजुमुंजु झालं, सुकदेव वर आला
पहाटचं वारं कसं झोंबतं अंगाला
परसात माझ्या आरवतंय कोंबडं
लई वक्त झाला, आतां फुटंल तांबडं
केधुळ वढत्यें बाई जातं घरघर
पारुसं ग काम माझं पळ्डं घरभर
देवळींत जळे पणती ग मिणमीण
भळभळ गळे पीठ कसं जात्यांतून
अवंदाचं साल न्हाई आलं पीकपाणी
दूरदेशीं गेला बाई माझा घरधनी
दूरदेशीं गेला मला एकली टाकून
तिठं न्हाई त्येला जीव लावायला कोण
राया, डोळ्यामंदी तुझ्या मोतीयाचं पाणी
राया, तुझा रंग जवसाच्या फुलावाणी
तुझ्या डोईवर अक्षी पागूटं कुसुंबी
तुझं वठ बाई जशी फुलली डािळंबी

राया, तुझं दांत जसं धुतलं तांदूळ
तुझ्यासाठीं मला जनूं भरलंया खूळ
तुझ्या बिगर रे, मला घासही जाईना
तुझ्या बिगर रे, मला पाणीही घोटंना
तुला आवडतो हुळा भुजून ठीवला
कसं करूं बाई ? सम्दा वाळून चालला
कवाशीक याल माझ्या कुडींतल्या जीवा ?
कवाशीक याल माझ्या देवाच्या बी देवा ?

१७ ऑक्टोबर १९२८,
अकोलें.

९ मजूर

(राजहंस)

तांबडेंहि फुटलें नव्हतें   जुंपलों तोंच कामाला
पळ उसंत नाहिं मिळाली   माथ्यावर दिवसाहि आला
मातीच्या वाहुन पाट्या   मानेचा कांटा ढळला
नाहीं भाकर पोटाला
पाणीहि नसे प्यायाला
व्याकूळ जीव हा झाला
पोटाला पडला ताण—डोळ्यांत सांचले प्राण !

हें जिणें असे मजुरांचें   बैलावाणी राबावें
लागतां भूक पोटाला   मातीचे घास गिळावे
कंठाला कोरड पडतां   अश्रूंचें पाणी प्यावें
सारखें उन्हातान्हांत
राबणें असे नशिबांत
मग झाल्यावरती रात
मातींत अंग टाकावें—गारठ्यामधें झोंपावें;

कुचराई कांहीं नसतां बोलणीं तडातड मिळती
पेकटांत बसती लाथा चाबूक फडाफड उडती
लागून उन्हाच्या झळया रक्ताचे ओघळ सुकती
पोटाची वितभर खाच
भरण्या अर्धीमुर्धींच
हा गुलामगिरीचा जाच
लागतो अम्हां भोगावा—सोडीव यांतुनी देवा !

झोपडी पडाया झाली मोडकी शेरवाशांची
छे, भांडींकुंडीं कुठलीं ! उतरंड आंत मडक्यांची
कोपऱ्यांत लाकुडफाटा ती चूल तीन दगडांची
मालकीण माझी गोड
तळहातावरला फोड
प्रेमाला नव्हती जोड
पण हाय, कोपला देव—आडवें पडे दुर्दैव !

संसार असा गरिबीचा चालवितां शिणुनी गेली
सारखी राबराबून ती अंथरुणाला खिळली
त्यांत पिते अंगावरती लाडकी बाळ सोनुकली

आणुनिया औषधपाणी
वांचेल जिवाची राणी
पण ढीग डोंगरावाणी
उचलून टाकले पार—तर मिळतिल दिडक्या चार !

एक पसाभरही दाणे गाडग्यांत शिल्लक नाहीं
अब्रू झाकाया पुरतें अंगावर चिरगुट नाहीं
तान्हुली भुकेजें तिजला वाटीभर दूधहि नाहीं
चालवूं कसा संसार ?
रातंदिस चिंता फार
जाहलों अती बेजार
हा जीव कसा कंठावा ?—सोडीव यांतुनी देवा !

२७ ऑगस्ट १९२८,
अकोलें,

१० गरिबीचा पाहुणचार

(मुद्रिका)

या बसा पाव्हनं असं, रामराम घ्या !
कोनच्या तुम्ही गांवाचं ? गाठुडं तिथं राहुंद्या !
घोंगडी टाकली इथं, बसा तीवर
अनमान करूं नका आतां, हें समजा अपुलं घर
वादूळ चालतां जनूं, लई भागला
हें पगा, काढलय् पाणी, आंघूळ कराया चला
आटपा बिगीनं जरा, ताट वाढलं
पाव्हनं, चला या आतां, हें पगा पिढं टाकलं
वाढली पगा ज्वारिची जाड भाकरी
निचितीनं जेवा आतां, जायचं न शेतावरी
लइ सुगरण मपली बरं कारभारिण
किती अपरुक झालं हाये हें कांद्याचं बेसन !
लसणीची चटणी उजून पगा वाढली
ती मधून तोंडी लावा, लागती तिखट चांगली !
चापून अतां होउं द्या, करूं नका कमी
गीऊभाकरी गरिबाची घ्या गोड करोनी तुम्ही

इकुत्यांत कसं उरकलं ? हें नव्हं खरं
आनखी येक चतकोरा घ्यायला पाहिजे बरं !
कां राव, हात राखुनी असं जेवतां ?
ए अग ऽ वाढ कीं त्यांना, हां ब्येस जाहलं अतां !
हो, झालंच आतां, उठा, चला भाइर
घ्या हातावरती पाणी नी बसा पथारीवर
पाव्हनं, नीट भिंतिला बसा टेकुनी
हें खांड घ्या सुपारीचं, द्या तोंडामदि टाकुनी
ही भरली चिलमीमदी तमाखू अहा
पेटली कशी पण नामी, झुरका तर घेउन पहा !
जायचं काय म्हंगतां ? झोप घ्या जरा
जाताल उद्यां, कां घाई ? छे, बेत नव्हं हा बरा
भारीच तुम्ही हे बुवा, जायचंच कां ?
तारीख चालली वाया, गरिबाचं ऐकूं नका
शेवटीं निघालांत ना ? जपूनच जा
गरिबाची ओळख ठेवा, या बरं, रामराम घ्या !

७ ऑक्टोबर १९२८,
अकोलें.

११ सावकारी पाश

(सारंगीवाला)

गरिबांच्या पालनकर्त्या देवा, लौकर धाउन येई !
संपला संसार सारा
नाहिं कोणाचा निवारा
या अफाट दुनियेच्या पाठीवर मजला कोणिच नाहीं
ना मिळे खायास रोटी
पेटला अंगार पोटीं
लोंबतात चिंध्या अंगावरतीं, डोळे उघडुन पाही
छान काळीभोर शेती
मालकी माझीच होती
या इकडे खळखळ ओढा वाहे, तिकडे अंबेराई !
राहण्याला चंद्रमौळी
झोपडी होती निराळी
वर्षाचा दाणागोटा होती पुरवित काळी आई
शेत, घर, संसार, गोतें
सर्व कांहीं ठीक होतें
बेचिराख झालें सगळें देवा ! सावकारिच्या पायीं
पीक नव्हतें एक सालीं
पावसानें पाठ केली
उंबरठा चढलों मग वाण्याचा, अणिले पैसे कांहीं

पीक आलें पुढिल सालीं
त्याच वेळीं फेड केली
ते खंडोगणतीं दाणे देऊन केली मी भरपाई
पण कळेना काय झालें
सावकारी दूत आले
नशिबाचें चक्कर फिरलें, सरली वडिलांची पुण्याई
शेत गेलें, घरहि गेलें
सर्व कांहीं जप्त झालें
ती जोडी खिल्लारी बैलांची आणिक दुभत्या गाई
वाणिदादा, तूं अम्हांला
लाविलें देशोधडीला
मज भणंग केलें रस्त्यावरला, खाण्याची टंचाई !
कां अम्हांला ठोकरीलें ?
सांग आम्हीं काय केलें ?
कां भरल्या संसाराचे केले तुकडे राई राई ?
मी कशाला शाप देऊं ?
रे तुझें कल्याण होऊं
संसार तुझा सोन्याचा दादा, राखो अंबाबाई !

३० ऑक्टोबर १९२८,
अकोलें.

१२ दृष्ट

(चाल—धर्मलोप झाला देवा)

दृष्ट लागुनी सुकलें ग बाइ लेकरूं
आतां काय मी करूं ?

बाळ आज खेळत नाहीं
दूड दूड धावत नाहीं
लागला ग माझा बाई—जीव बावरूं

अंग भारि तापुन गेलें
झाकलेत चिमणे डोळे
चोंच वासुनी ग पडलें—दीन पाखरूं !

गोजिरा ग माझा तान्हा
घास कांहिं तो घेईना
दाटला कसा हा पान्हा—सांग आवरूं ?

तान्हुल्या, तुझे हे ओठ
पारिजातकाचे देठ
नाचती कपाळीं थेट-केस भुरुभुरू

गालबोट गालीं काळें
वाजतात पायीं वाळे
सोनुल्या, कधीं तव चाळे–व्हायचे सुरू ?

जीव गुंतला तुजपाशीं
सांग कां असा रुसलासी ?
पाडसा, जरा माझ्याशीं–बोल चुरुचुरु

दृष्ट तुझी काढायाला
लागतें अतां मी बाळा
जीव जणूं वारा प्याला–काय तरि करूं ?

१६ जुलै १९२९,
अकोलें.

१३ एकटी

(चाल—दृष्ट हिला लागली)

तुझ्याविण हिंपुटी—सख्या, मी राहुं कशी एकटी ?

गोड गोड मज वचनें देउन
निधून गेलां आपण येथुन
किती तरी दिन गेले लोटून
पत्रही न शेवटीं—सख्या, मी राहुं कशी एकटी ?

झुंजुरकें दिसतांच उठावें
काम पारुसें उरकुन घ्यावें
नंतर पाणोठ्यावर जावें
घागर घेउन कटीं—सख्या, मी राहुं कशी एकटी ?

सडणें, निसणें, झाडसारवण
कामांतच दिन जातो संपुन
वाढवितें हीं पाणी घालुन
परसांतील रोपटीं—सख्या, मी राहुं कशी एकटी ?

पडतें जेव्हां खाटेवरतीं
आठवणींना येते भरती
दिसूं लागते डोळ्यांपुढतीं
यष्टी तव गोरटी—सख्या, मी राहुं कशी एकटी ?

नको नको हें जिणें वाटतें
अळेंबळें मी घास लोटितें
कसाबसा हा काळ कंठितें
पाहून तव अंगठी—सख्या, मी राहूं कशी एकटी ?

छातीवर दुःखांचे डोंगर
झेपुन धरतां खचली कंबर
तुझ्यावांचुनी जीव खरोखर
आला मेटाकुटी—सख्या, मी राहुं कशी एकटी ?

नांव तुझें घेतांच मनोहर
डोळ्यांतुन ये पाणी दर दर
पेटली सख्या हृदयीं खडतर
विरहाची आगटी—सख्या, मी राहुं कशी एकटी ?

वाट किती मी पाहूं अपुली ?
माया कां हो पातळ केली ?
ओकी ओकी मजला झाली
ही अपुली खोपटी—सख्या, मी राहुं कशी एकटी ?

जीव वाहिला तुझ्याच पायीं
विलंब लावूं नकोस कांहीं
राया, केव्हां संपणार ही
अपुली ताटातुटी ?—सख्या, मी राहुं कशी एकटी ?

घाम केधवां येउन पुसशिल ?
विडा प्रीतिचा केव्हां घेशिल ?
केव्हां करशिल गोष्टी गुलगुल
गळ्यास मारुन मिठी ?—सख्या, मी राहुं कशी एकटी ?

२२ जुलै १९२९,
अकोलें.

१४ बकुळीचीं फुलें

(सुनीत)

छाया गर्द सुरेख, गार हिरवी शोभे तुझी पालवी
सों सों गर्जत वाहुनी गदगदा वारा तुला हालवी
भोंतीं कुंपण दाट त्यावरुनही विस्तारल्या डाहळ्या
झाला भूमिवरी किती खच तरी; पानें, फुलें, पाकळ्या !
पुष्पांचे झुबके किती लहडले प्रत्येक खांदीवरी
त्यांचा गंध चहूंकडे पसरला, वर्णूं किती माधुरी ?
छोटें, गोंडस, पांढरें सुम तुझें, हुंगूं किती मी तयां ?
छोट्या, सुंदर पाकळ्या किति तरी, येती न मोजावया !
उद्यानांत अनंत वृक्ष फुलले, त्यांचीं सुगंधी फुलें
घेतों जों न करांत तोंच सुकती, पस्तावतों त्यामुळें
पुष्पें वेंचुनियां तुझी जर तयां मीं ठेविलें गुंफुनी
त्यांचा गंध अनंत काळ टिकतो, जाती न कोमेजुनी.

पुष्पांच्या तव ओंजळी तरुवरा डोक्यावरी ठेवितों
यावज्जीव असो शिरावर तुझी छाया असें इच्छितों.

२८ जुलै १९२९,
अकोलें.

१५ मराठा

(मंदारमाला)

पोटास ज्याच्या मिळे एक वेळां सुकी कोरडी खायला भाकरी
केली इमानास जागून ज्यानें मराठी स्वराज्यामधें चाकरी
ज्याला रहायास साधीसुधी ती असे खिडखोऱ्यामधें झोपडी
हातावरी घेउनी मस्तकाला रणीं झुंजला तो मराठा गडी !
आतां कुठें पूर्विंचा तो मराठा जयानें स्वराज्यास संरक्षिलें ?
आतां कुठें तो जयानें स्वतांचें असे रक्त युद्धामधें सांडलें ?
कांडी फिरे यक्षिणीची कशी ही ? यशोदेवता जाय देशोधडी
दास्यामधें गुंतला देश आतां, दडाला कुठें तो मराठा गडी ?
शेतामधें औत जुंपून आतां करी तो मराठा गडी शेतकी
झाली जरी पायबंदी तयाची, अशी सेवितो मायभू सारखी
स्वातंत्र्य जिंकून आणावयाला तयावांचुनी शक्त नाहीं कुणी
आतां असे लाभली योग्य संधी, पुढें येतसे अंग तो झाडुनी
लागे दिसूं चेतलेला निखारा, निघू लागली राख एकीकडे
ज्वालामुखी लागला पेट घ्याया, धडाडून बाहेर लाव्हा पडे
लागे सरूं घोर अंधार आतां, फुटूं लागलें तेज पूर्वेंतुनी
स्वातंत्र्य नांदेल देशांत माझ्या, मराठाच आणील तें जिंकुनी !

३ ऑगस्ट १९२९,
अकोलें.

१६ शारदेस

(कोकिळा)

घे पदरीं हा रंक

शारदे, घे पदरीं हा रंक !

अखिल जगाची तूंच माउली
लोळण घेतों तुझ्या पाउलीं
तुजविण झाली तगमग, अजुनी फुटले नाहिंत पंख

फिरे करी भंवतीं हें जंगल
हिंस्र पशूंची एकच दंगल !
फणी उभारुन, सळसळ करितो नाग मारण्या डंख

वणवा भडके राहुन राहुन
गेलें सारें काळिज करपुन
सभोंवार माजला भयंकर परिस्थितीचा पंक

मनोवांछितें खचून गेलीं
आयुष्याची परवड झाली
तनसाडिलाही महाग झालों, पुरा पुरा मी खंक !

दुर्दैवानें डाव जिंकला
ठेंचाळुन पडतों हरघडिला
कुठवर खाऊं धूळ कोरडी ? कुठवर झेलूं थुंक ?

हांक मारितों टाहो फोडुन
घेई पदराखालीं झांकुन
होरपळा जाहला, हवी मज तव मायेची फुंक !

माझ्या एकलकोंड्या जीवा
तुझ्यावीण नच दुजा विसावा
झांपड आली, क्षणभर पडतों, पुढें करी तव अंक !

८ ऑगस्ट १९२९,
अकोलें.

१७ पहाट

(मुनीत)

झाली रंगुन तांबडी उगवती, तारा फिक्या जाहल्या
झाले डोंगर पांढरे उजळुनी, साऱ्या दिशा फांकल्या
आनंदें किलबील गोड करती रानांतलीं पांखरें
वाऱ्याच्या झुळुका हळू बिलगती, अंगा सुटे कांपरें !
मोत्यांचे सर ओघळून पडती, ओलावली हिर्वळ
गेला मोहरुनी पुरा फुलवरा, झाला सुरू दर्वळ
जातें चालतसे कुठें घरघरा, आवाज ये मंजुळ
निंबोणीवरती बसून करिते त्या साथ ही कोयळ;
झ्या झ्या हांकित बैल शेतकरि हा शेतावरी चालला
मेंढ्या घेउन शेळक्या हळुहळू चालावया लागला
खांदा घेउनिया कुऱ्हाड अपुली मोळीविक्या चालला
पोटासाठीं मजूर घाम अपुला गाळावया लागला;
आतां सोनसकाळ होइल, रवी फेकील मोतींहिरे
माझा देश कधीं पहाट असली पाहील तेव्हां खरें !

१० ऑगस्ट १९२९,
अकोलें.

१८ तूं

(सुनीत)

तूं माझी हरिणी, खरोखर तुझे डोळे टपोरे तसे
चित्ताच्या कुरणामधीं विहरसी निःशंक तू राजसे
गोरा रंग तुझा, मनोहर गती, तूं राजहंसी खरी
घेसी डुंबण सारखी हृदयिंच्या बेफाट पाण्यावरी
भारी मंजुळ लाडके तव गळा, तूं गोडवी कोकिळा
केला मीं तुजला बहाल पुरता माझ्या मनाचा मळा
तूझ्या ठायिं प्रशांत तेज विलसे, ताराच गे तूं खरी
माझ्या अंतरिंच्या अफाट गगनीं तेजाळसी तूं पुरी
अंगीं यौवन तूझिया बहरलें, झेलाच तूं काश्मिरी
भारी सात्त्विक तू, जणूं तुळशिची हेलावती मंजिरी
पाडाचें फळ तूं, तुझ्या निथळते लावण्य अंगांतुनी
तूं ओली हिरवी, सुरेख हरळी, तूं नम्रतेची खनी !

प्रेमाचें मनिं चांदणें फुलविसी, तूं अक्षयी पौर्णिमा
तूं माझी सहधर्मिणी, तुजपुढें नाहीं जगाची तमा !

१५ ऑगस्ट १९२९,
अकोलें.

१९ घरीं

(चालः-तुझ्या बालमुकुंदें)

जाईन कधीं मी आतां माझ्या घरीं ?
स्वर्ग लाभला, तरि नको मला, घराचि न त्याला सरी

या शाळेसाठीं अंतरलों मी घरा
सोडला घराचा मी माझ्या उंबरा
कंटाळुन गेलों या शहराला पुरा
हा जीव जाहला येथ टांगल्यापरी !

तें लहान खेडें दूर येथुनी अती
तो सुंदर ओढा खळखळतो भोंवतीं
बाजूस लव्हाळीं वाऱ्यानें डोलतीं
जावयास तेथें मिळेल केव्हां तरी ?

त्या खेडयामधलें तें माझें झोपडें
तुळशीचें वृंदावन तें दारापुढें
तीं परसामधलीं सुंदर झाडेंझुडें
लटकलीं कारलीं कितीक वेलावरी !

आईच्या मांडीवर डोकें टेकुन
गोडशी झोंप मी कधीं घेत जाइन ?
या इकडिल गोष्टी केव्हां तिज सांगिन ?
कधिं बाबासंगें करीन मी न्याहरी ?

ताइच्यासवें कधिं मिळेल खेळायला ?
चिडवीन कधीं मी खोडया करुनी तिला ?
घेउनी कडेवर लहानग्या भाउला
कधिं घेइन त्याचे मुके खडीसाखरी ?

मी भटक्या मारिन केव्हां रानांतुनी ?
कधि पाडिन चिंचा झाडावर जाउनी ?
डुंबेन केधवा ओढ्यावर चोरुनी ?
सुट्टिची पाहतों वाट पांखरापरी !

२७ ऑगस्ट १९२९,
अकोलें.

२० आईचें दूध

(मोहिनी)

बेफिकीर रोखा अमुच्या छातिवरी भाले
दूध आमुच्या आईचें मनगटांत खेळे !

जरी धूळ खाती अमुचे किरिट वैभवाचे
जरी पार लुटुनी नेले ढीग कांचनाचे
तरी तेज अमुचें लवहि नष्ट नाहिं झालें

जरी मान सोडुनी गेली जाड जोखडांनीं
जरी पाय अमुचे झाले बद्ध शृंखलांनीं
तरी आडवा येईल जो हाणुं तया टोले

सत्त्व मायभूचें अमुच्या अढळ राखण्याला
चंग बांधुनी हे बसलों प्राण द्यावयाला
जागता पहारा करितों फाडुनिया डोळे

किती वीर अमुच्यामधले ठाणबंद झाले
किती जायबंदी झाले, किती कामि आले
अघाडीस आलों तरिही दाबुनी उमाळे

शीर घेउनी तळहातीं चाललों रणाला
अहर्नीश झुंजुनि आणूं जिंकुनी यशाला
रक्त मराठ्यांचें अंगीं आमुच्या सळाळे

जिनें वैभवानें अपुल्या दिपविलें जगाला
त्याच मायभूला अमुच्या लाविलें भिकेला
सूड घ्यावयाला याचा रक्त हें उफाळे

जिच्या पदांखालीं होतीं रत्न, हिरे, मोतीं
हाय, तिच्या हातीं आतां दिसे धूळमाती !
त्वेष खाउनी मन अमुचें कळंजून गेलें

दगड पिळुन पाणी काढूं असा जोम अंगीं
वाघिणीस वेसण घालूं खवळल्या प्रसंगीं
डगमगूं न जरि तोफेचे कोसळले गोळे !

१ सप्टेंबर १९२९,
अकोलें.

२१ तुझ्याखातर

(चाल:—घट भरे)

किति फिरूं सख्या मी तुजकरितां ?
हा विटून गेला जिव पुरता !

बावरलेल्या हरिणीवाणी
वणवण फिरलें रानोरानीं
जुमानिलें नच पाउसपाणी
किति वलांडिल्या डोंगरसरिता !

सर्वस्वावर पाणी ओतुन
संसाराला काडी लावुन
आलें धावत मी तुजमागुन
तरि न कां भरवसा ये धरितां ?

हृदयाला या कीड लागली
नजर कशी अंधारुन गेली
पायांची तर चाळण झाली
जिव उद्दाळला फिरतां फिरतां

मी हरळी, तूं सुंदर कुंदा
मी फांदी आणिक तूं बुंधा
मज शेवंतीच्या निशिगंधा
किति तुझी आठवूं सुंदरता ?

गांवाबाहेर नदिकांठावर
घालविलेल्या सांजा सुंदर
विसरलास कां इतुक्या लौकर ?
कां घडा प्रीतिचा करिसि रिता ?

कुठेंहि असला तरि तुज शोधिन
पायावरतीं डोकें ठेविन
खुशाल नंतर डोळे झाकिन
हा जीव ठेविला तुजकरितां !

७ सप्टेंबर १९२९,
अकोलें.

२२ तुझ्याबिगर

चाल—मला मुंबईला जायचं

आक्षि येड्यावाणी
तुझ्याबिगर झालों ग राणी

राहुन राहुन लई
तुझि होती सई
जिव झाला गडे किलवाणी

जातों शेतावर
काम व्हयना पर
तुटेना ग डोळ्याचं पाणी

अतां चटणीभाकर
कोण तुझ्याबिगर
येइल शेतांत घेऊनशानी ?

शेतावरून जवा
घरिं यावं तवा
कोण म्हणून दाविल गाणीं ?

गोड गोड बोलुन
शीणभाग हरुन
टाकायाला न्हाई ग कोणी

तुझ्याबिगर तण
सांग निंदिल कोण ?
झालि पिकाची ग धुळधाणी !

जिव पस्तावला
कारभारणी, तुला
अग, माहेरि धाडुनशानी !

१७ सप्टेंबर १९२९,
अकोलें.

२३ शोध

(वसंत-गझल)

समुद्राच्या निळ्याकाळ्या जळाखालीं रहासी कां ?
तळींच्या दाट वेलींना धरोनी घेसि कां झोका ?
करोनी शिंपलेमोतीं तुझ्या ओच्यामधें गोळा
गळा घालायला कां गे तयांच्या गुंफिसी माळा ?
तुझ्या कंठांतुनी येती तिथें कां गोडशीं गाणीं ?
तयांनीं हालते कां गे समुद्राचें निळें पाणी ?
जयांचा रंग सोनेरी, कमा ज्यांची फुलावाणी
अशा त्या नागकन्यांची जहाली काय तूं राणी ?
सखे, आहेस तूं कोठें ? मनीं घोटाळती शंका
समुद्राच्या निळ्याकाळ्या जळाखालीं राहसी कां ?

× × ×

आभाळाच्या महालीं कां सखे जासी रहायला ?
तुला पाहून आला ना सखे ग राग चंद्राला ?
ढगांची रेशमी शय्या करोनी झोंपसी कां गे ?
विजेचे पंख लावोनीं भरारी घेसि कां वेगें ?

फुलें गुंफून तारांचीं शशीच्या शुभ्र किरणांनीं
तयांची घालिसी कां गे तुझ्या केसांवरी वेणी ?
कराया स्नान घेसी कां बुडी आकाशगंगेंत ?
मृगाशीं खेळसी किंवा गडे तूं चंद्रलोकांत ?
तुझ्यावांचून हा झाला जिवाचा पानपाचोळा
अभाळाच्या महालीं कां सखे जासी रहायाला ?

२४ सप्टेंबर १९२९,
अकोलें.

२४ खळ्यावर

(चाल:—कंगणिदार भर्जरी पिळाची)

दिवस कासराभर आला वर, चला खळ्यावऽर
झुणकाभाकर खाउन लौकर व्हा रं तय्यार
शेतामंदी पीक अवंदा आलं सोन्याचं
ताटाला जनुं लोंबुं लागलं झुंबर मोत्यांचं
शिवारांतला समदा उपटुन काढलाय् शाळू
पेंढ्या बांधुन गंज घातलं वावरांत वाळू
कडब्याचा घातलाय् दुंडा खळ्याभोंवतालीं
निन्ही व्हायली पात जुपाची, मोडण बी झाली
करुनशान शेजर घातली खळ्यावरी पेर
हंगामाच्या दिसामधीं लइ व्हतो जीव जेर
चला गड्यांनो, बैल घेउनी जुपूं आज पात
सवंसांजचं येतिल दाणं अपुल्या हातांत
तिवड्याभंवतीं जवा बैल ह्यो फिरतिल गरगर
कणसांतुन मग भाइर येतिल दाणं भरभर
दोन पारचं बैल सोडुनी भाकर खाऊं या
सुटंल वारा तवा गडयांनो लागुं वावडाया

मैदानांतला उडून जाइल मग समदा भूस
निव्वळ खालीं राहिल ढवळी दाण्यांची रास
दिवस कासराभर आला वर, चला खळ्यावऽर
देवाजीचं नांव घेउनी चाल्लं भरभर

८ ऑक्टोबर १९२९,
अकोलें.

२५ उन्हाळा

(भिल्लीण–गझल)

‘ आलोंच पहा’ ग्रीष्म अशी दे ललकारी
ओकीत सुटे आग नभीं सूर्य दुपारीं
या ऊन झळाया करिती तप्त शरीरा
आतां कुठला शीतळसा विंझणवारा !
कासाविस हो जीव अती सूर्यकरांनीं
घामेजुन अंगांग निथे चिंब भिजोनी
देई फिरतांना चटके ऊन फुफाटा
अंगांत भरे पूर्णपणें शीण, गळाठा
एकेक तरू लागतसे पार झडाया
कोठून मिळावी हिरवी पांखरछाया !
खाऊन उन्हाळा सुकली ही वनराई
दृष्टीस पडेना हिरवेंचार कुठेंही
काळीं डिखळें आणिक हे कुंपणकांटे
यावांचुन शेतांत दुजे कांहिं न भेटे
या शुष्क तृणांनीं भरल्या पाउलवाटा
रानांत दिसे जीर्ण उभा लाकुडफाटा

बारीक ढगाळीं दिसतीं सुन्न अभाळीं
रोडावुन ओढे उघडीं होत ल्व्हाळीं
झाडांवर पक्षी दिसती केविलवाणी
आणीक पिकांची सरलीं साखरगाणीं
ओहोट कधीं घेईल हा तीव्र उन्हाळा ?
देईल कधीं पाणकळा सूख जिवाला ?

२० एप्रिल १९३१,
अहमदनगर.

२६ तिच्याविषयीं

(मंदारमाला)

आटोपुनी रोजचा कामधंदा निघावें घरीं ओढणी लागुनी
वाटेकडे पाहतांना दिसावी उभी रोज दारांत ओठंगुनी
काढून घ्यावी करीं कोटटोपी, बघावें जरा गोडसें हांसुनी
वाफाळ पेला चहाचा करावा तिनें तोंच स्टो पेटवोनी झणीं
गालांतलें गोड हांसू तिचें तें बिजेचें जणूं कोवळें चांदणें
द्यावा सदा कान ज्याला असें तें खडीसाखरेसारखें बोलणें
डौलांत खाडीमधें पोहणाऱ्या पडावापरी तें तिचें चालणें
रेखीव चित्रापरी नाकडोळे, विधीनें कशाला न केलें उणें !
हातांमधें बांगड्या मोरपंखी, कपाळीं खुले कुंकवाची चिरी
साध्यासुध्याची तिला हौस भारी, अलंकार थोडेच अंगावरी !
देई करोनी स्मृती अमृताची तिच्या हातची आमटीभाकरी
लावण्यलक्ष्मी जणूं वावरे ती अशा माझिया चंद्रमौळी घरीं !
वेणीफणी आटपोनी सकाळीं बसावें सखीनें चुलीच्या पुढें
स्वैंपाकपाणी वगैरे करोनी म्हणावें, " चला, आटपा ना गडे ! "

बंबांतलें काढुनी ऊन पाणी, तिथें टेवुनी साबणाची डबी
टॉवेल घेऊन हातीं रहावी निऱ्या धोतराच्या करोनी उभी
होतांच आंघोळ बिंघोळ माझी करावें झणीं पाटपाणी तिनें
मारीत माझ्यासवें गोड बाता किती आग्रहाचें तिचें वाढणें !
जेवून झाल्यावरी छानपैकीं करावा तिनें राजवर्खी विडा
घेऊनिया तो अळेनें बळेनें करावा तिचा गाल मी तांबडा
गुंडीसवें गोड चाळा करावा तिनें मान टेकून वक्षस्तटीं
श्वासांतली गोडवी धुंदता ती जणूं दर्वळे चंदनाची उटी
कोटावरी एक खोवून द्यावें तिनें फूल वेणींतलें काढुनी
अस्मादिकांनीं हपीसांत जावें पुन्हां एकदां गाल उष्टावुनी
वाऱ्यावरी हिंडतो जीव आतां, तिची याद हो राहुनी राहुनी
माहेरला चालती जाहली ती सहा मंथरांची रजा घेउनी
कुंडीमधें आमुच्या प्रीतिच्या या नवा कोवळा कोंब आला वरी
आणील ती संगती खेळण्याला नवें गोजिरें बाळ माझ्या घरीं.

१४ मे १९३१,
अहमदनगर.

२७ काळ्या पाण्यावर

(दिंडी)

बांधलेला दंडास दोरखंड
आणि बेड्या पायांत या अखंड
बोट झाली ती सज्ज निघायाला
दूत काळाचे खेचिती अम्हांला.

आइ, करतांना जरा तुझी सेवा
मुळीं कष्टांचा ठेविला न केवा
परी त्यांना ते गमे घोर पाप
दिली ठोठावुन मला जन्मठेप !

बुरें नाहीं चिंतिलें कुणाचेंही
नाहिं केला अपहार धनाचाही
विजेत्यांशीं तंडलों तुझ्यासाठीं
म्हणुन आले हे भोग या ललाटीं;

नाहिं शिक्षेची खंत मला कांहीं
प्राण माझा वाहिला तुझ्यापायीं
परी आतां जायचें दूर दूर
म्हणुन लागे हा उलायास ऊर !

आप्तइष्टांपासून दूर झालों
मुलांबाळांना अंतराय झालों
तिचा शेवटचा घेतला निरोप
अतां घेतों भरवून तुझें रूप;

तुझ्या ताटांतिल खाउनिया घास
तुझ्या पाण्यानें भागविली प्यास
तुझ्या मांडीवर झोंपलों सुखानें
थोर केलें मज तूंच निगोतीनें;

पुन्हां नाहीं दिसणार मला आई
राख माझी पडणार इथें नाहीं
डोंब आगीचा उसळला उरांत
आणि शिणका मारिती मस्तकांत !

जरी घोंगावे भोंवतीं निराशा
तुझा आठव होईल मज हमेशा
पीळ पडतो सारखा आंतड्याला
नको विसरूं माउली लेकराला;

तुला डोळेभर बघुन घ्यावयासी
जीव माझा हा जाहला अधाशी
परी पाणी ये टचाचून डोळां
आंचवीतें मज तुझ्या दर्शनाला;

देइं आशीर्वाद तूं लेकराला
तुझी माती लावितों कपाळाला !

४ जुलै १९३१,
बडोदें.

२८ दर्भांकुर

चाल — जमुनातट

(दुष्यंत राजाकडे वळून पाहण्यासाठीं शकुंतला दर्भांकुर टोंचल्याचें मिष करते.)

रुतला ग सखे पायाला दर्भांकुर
आडदांड हा कोण शिकारी
हातांत घेउनी आला–कमठातिर ?
ही ग कशाची मृगया याची
हा चाप रोखुनी बसला–माझ्यावर !
तिखट धारिचे तीर तयाचे
जणुं दुजे रुपति हृदयाला–दर्भांकुर
सखे अनुसुये, थांब ना जरा
जायचें कुठें मुलुखाला–तुज लौकर ?
नको एवढें हिणवायाला
मी मुळींच थांबायाला–नच आतुर
सुटला बघ दणक्याचा वारा
अडकवी पदर झुडुपाला–वरचेवर
आणि पायही उचलुं देइना
किति खोल जाउनी रुतला–दर्भांकुर !

८ जुलै १९३१,
बडोदें.

२९ मं मं

(चालः—कृष्णा, मजकडे पाहूं नको)

बाळा, झाली वेळ भुकेची
घेईं तूं मं मं करून

साऱ्या दिनभर
हुदडसी घरभर
भूक न तरि कां अजून ?

तुजसाठिं केला
दुधभात काला
टाकितें साखर वरून

कडेवर घेतें
तुज भरवीतें
जाऊं नको रे पळून

छांदिष्ट बाळा
नेईल तुजला
बागुलबावा धरून

हा जीव बाई
जिकिरीस येई
  खोड्या तुझ्या निस्तरून

घांस मुळींही
कां घेत नाहीं ?
  हलसी न जागेवरून

आले हें समजून
येतांच तिकडून
  जेवायचें ना मिळून ?

१२ जुलै १९३१,
बडोदें.

३० पोट

(दिंडी)

जीव पोटांतुन आइच्या निघाला
भूक सोडी भंडावुनी तयाला
ट्यहां करुनी आईस दूध मागे
हरेकाच्या पाठीस पोट लागे
हिंद्भूचीं लेकरें तीस कोटी
पोट कितिकांचें जातसे खपाटी
जरी थोड्यांना मिळे तूपरोटी
किती फिरती हे घेउनी नरोटी
बाळ जाई सोडून माउलीला
जाय नवरा टाकून बायकोला
दूर जाती हे नोकरी कराया
आग पोटाची जाळितसे माया
न्यायनीतीचा उडवुनी चुराडा
पोट लावी घालायला दरोडा
येथ चुकलें अगदींच प्रभूजींचें
पोट नव्हतें निर्माण करायाचें !
पहा गरिबाच्या हाल नी अपेष्टा
कष्ट करण्याची करी पराकाष्टा
सटीसायासीं लाभतो तयाला
भाकरीचा पाण्यांत चुरुन काला

गुरें चरती गवतावरी निवांत
पांखरांनाही कशाची न भ्रांत
नसे खाण्याची कुणालाहि तंगी
पहा मिळवी पोटास किडामुंगी

फक्त गरिबाला नसे खावयाला
जरी खस्ता खाउनी त्रस्त झाला
जरी घामाच्या सांडतात धारा
तरी पोटाचा होय कोंडमारा

गरीबांचें शिंपुनी लाल रक्त
तक्त राजाचें होय शोभिवंत
मजूरांच्या वर करोनी मुजोरी
धनिक भरतो हा आपुली तिजोरी

कुणी श्रीमंती दिली राक्षसांना ?
दिले कोणी भलतेच हक्क यांना ?
व्यर्थ पैशांची होत असे माती
नका ठेवूं कोलीत भुताहातीं !

हवा सगळ्यांना रीतशीर वांटा
गोरगरिबांच्या मिळूं देत पोटा
प्रभो, याचा कर योग्य निवाडा
असे सगळा हा तुझा पोरवाडा !

२३ जुलै १९३१,
मुंबई.

३१ पारधी

तिरकमठा सरसावुनी
सावजा बसे हेरुनी
नजरेंत धार भरलेली ही बहिरससाण्याहुनी

खळखळा वाहते नदी
मृग उतरे पाण्यामधीं
टप्प्यांत गवसण्यासाठीं थांबला जरा पारधी

साधुनी किरण त्यावरी
ताणुनिया कंकर धरी
टपतसे झडप घालाया हा बिबल्या चित्त्यापरी

काळानें धरिला दबा
बघुन तें राहिला उभा
जंगलांत परके येती कां असा फासण्या बिबा ?

शर येइल सोंसावुनी
जाईल ऊर विंधुनी
थरकांप जाहला त्याचा छातींत धस्स होउनी !

पळवाट न उरली कुठें
बळ एकवटोनी उठे
फनगडे तिखट शिंगांचे रोखुनी तयावर तुटे

उलटलीं पहा पारडीं
पळ व्याधा, कर तांतडी
निघतील नाहिं तर सारीं बाहेर तुझीं आंतडीं !

७ ऑगस्ट १९३१,
पुणतांबें.

३२ अनुनय

(चालः—वैशाखमास वासंतिक)

कां निबोल आज मशीं राहिला प्रिया ?
ही कठोरता धरिली सांग कासया ?

शब्दही न बोललां दुपारपासुनी
बैसलांत पुस्तकांत तोंड घालुनी
जीव तोडुनी करितें मी गयावया

सांग, काय हातुन या जाहला गुन्हा ?
मज सुनाव शिक्षा, पण राग सोड ना
वागणूक ही हृदया खुपशिते सुया

एकदां न डोळे वर करुन पाहिलें
गोड हास्य दिसणें मग कुठुन आपुलें !
मुलुखाचा राग कधीं जायचा लया ?

होता का आज चहा गोड जाहला ?
आपुल्या मनास काय नाहिं उतरला ?
तरि मी करितें मुठींत जीव धरुनिया !

वरण जाहलें होतें काय आळणी ?
नव्हती का भाजीला नीट फोडणी ?
तांदळांत होते का कोदरू सया ?

होता मी शानदार लाविला विडा
रंगलाहि होता तो जर्द तांबडा
होता का जास्त चुना जाहला तया ?

येत अती काकुळती आपल्यापुढें
रागाचा शब्द तरी ऐकुं द्या गडे
दासीची नाहिं तुम्हां येत का दया ?

अमुची इतुकीही पर्वाच नाहिं ना ?
जळलें तें पुस्तकही दूर होइना
जीवाची किति माझ्या करितसां रया !

× × ×

झणक्यानें उठुन तिनें काय पाहिलें ?
होते पतिराज बुकाआड झोंपले
नव्हतें पण कोणी फोटोच घ्यावया !

१८ ऑगस्ट १९३१,
पुणतांबें.

३३ शेतकरी

(सूर्यकांत)

आकाशानें अपुला डोळा नाहिं अजुन उघडला
रामपहारीं अशा पहा हा शेतकरी चालला
साखरझोपेमधीं वेळ ही डोळे घोळायची
शेतकऱ्याची बरीक घाई शेतावर जायची
जाडीभरडी वाकळ दिसते याच्या खांद्यावर
बोलत अपुल्या बैलांसंगें चालतसे भरभर
दिसतो हा अंगानें राकट, रंगानें सावळा
कमरेला खालतीं विळा अन् वर गंधाचा टिळा
पिळदार किती या पायाच्या पोटऱ्या
अंगावर यानें पेहरल्या लक्तऱ्या
हा खेड्यावरला आठमुठा नांगऱ्या
घाम गाळुनी भिजवुन खातो हा अपुली भाकरी
मिळेल त्याच्यामधें मानतो समाधान अंतरीं.

पोट घेउनी हातावरतीं किति करिती चाकरी
होउनिया लाचार किती हे फिरती रस्त्यावरी
थुंकी झेलुन भरती कोणी पोटाची खोंगळी
शेतकऱ्यानें परी न दिधला स्वतंत्रतेचा बळी
असतिल याच्या पुढ्यांत जेव्हां बैल आणि नांगर
धमक तयाची अशि कीं देइल उचकटुनी डोंगर

पीक काढतो बारमहा हा राबुन शेतावरी
तरी खायला कळणाकोंडा, चिंध्या अंगावरी !
ठेवलेस जर तूं औत तुझें बाजुला
घेतलीस जर तूं उसंत यंदा तुला
मग मिळेल जेव्हां कण न कुणा खायला
बसेल चिमटा, येइल तेव्हां सगळ्यांना समजुन
कीं देशाला तरणोपाय न शेतकऱ्यावांचुन !

घडोघडीं बदलती रूप त्या मेघांचा भरवसा
आणि त्यांतल्या पाण्याचाही कुणीं धरावा कसा !
शेतकऱ्यानें वरती बघतां होती ढवळोफिके
भिजलेल्या रानावर पडती कोसळून सारखे
सावकार सारखा तयावर नांगी उचलुन धरी
सौख्य निरागस चिरावयाला लावितसे कातरी
सरकाराच्या साऱ्याचा गळफास भोंवतीं पडे
कर्जाच्या चिखलांत गळ्यापर्यंत बिचारा बुडे
या हालअपेष्टा दिसंदीस काढुनी
बायकांमुलांसह हलाखींत राहुनी
जिव त्याच्या राहे गळ्यांत खोळंबुनी
शेतकरी घालतो तुम्हांला हांक जीव तोडुनी
हात द्यायला तयास नाहीं पुढें येत कां कुणी ?

२२ ऑगस्ट १९३१,
पुणतांबें.

३४ स्वर्ग

(सूर्यकांत)

(एका लहान मुलाची स्वर्गाविषयींची कल्पना)

असातिल तेथें जिकडे तिकडे विखरुन पडलीं फुलें
असातिल पक्षी झाडांवरतीं गोड गात बैसले
असेल तेथें वहात सुंदर, दुधासारखी नदी
असातिल डोलत हिरवीं, पिवळीं कमळें पाण्यामधीं
घरें तेथलीं सुरेख असातिल चमकत सोन्यापरी
आंत लाविल्या असातिल रंगीबेरंगी तसबिरी
झगमग झगमग करीत असातिल तिथले सुंदर दिवे
विझताहि नसातिल ते वाऱ्यानें, जणुं दुसरे काजवे
रोजच जत्रा भरत असावी तिथें नदीच्या तटीं
असतिल खाऊ देत घेउनी पैसे दाट्टमुटी
पंख लावुनी हिंडत वरतीं असातिल तिथलीं मुलें
असातिल चालत ढगावरुनही टाकित हळु पावलें
असातिल भारी, रंगित कपडे बाळांचे तेथल्या
शिवले असातिल शेवंतीच्या गुंफुनिया पाकळ्या

खूप दागिने असातिल त्यांनीं अंगावर घातले
पुन्हां काढुनी नसतिल कधिंही पेटिमधीं ठेविले
मळींच नसतिल त्यांच्या नाशिबीं अभ्यासाचीं बुकें
मनास माने तितुके भटकत असतिल ते सारखे
नसातिल त्यांना ठोक द्यावया तिथें खाष्ट मास्तर
स्वर्ग असा मज बघावयाला मिळेल कां लौकर ?

२२ ऑगस्ट १९३१,
पुणतांबें.

३५ अर्धांगी

(चालः—सुरेख संगम किती)

(एखाद्या सुसंस्कृत व प्रेमाचा ध्येयवाद धरलेल्या तरुणाला जर, तुला कशी बायको हवी असें विचारलें तर तो म्हणेल—)

जणुं भूवर उतरे शशी
मिळावी अर्धांगी मज अशी

तनु नाजुक, अति कोंवळी
जणुं मदनानें निर्मिली
ओतुनी फुलांच्या मुशी

गोरटी असावी अती
जणुं फुल्ल, धमक केतकी
कीं लिंबाची रसरशी !

तनु सडपातळ, गोमटी
जणुं वेताची कामटी
उलटली नसावी विशी

बोलण्यामधें कोकिळा
जणुं टाकि सुधेच्या चुळा
एकतार घुमते जशी

लाघवी असावी सखी
आणखी फार बोलकी
जणुं बाल्य घेतसे हुशी

माहिती असाव्या कला
विणकामाहि यावें तिला
घरकाम कराया खुपी

जशि रूपानें देखणी
तशि विनयशील नी गुणी
झटुनिया सुखविल मशीं

हा प्रपंच साधायला
हातभार लावुन मला
उजळवील अपुली कुशी !

२४ ऑगस्ट १९३१,
पुणतांबें.

३६ घराकडे

(दिंडी)

पहा गेले वाजून तीन टोले
चला शाळेचे तास पुरे झाले
मुलें गर्दीनें जायला निघालीं
आणि तारांबळ मास्तरची झाली;
बसुन खालीं आंबून अंग गेलें
लिहून पुस्त्या हे हात घाण झाले
म्हणुन परवाचा तोंड दुखुन गेलें
छड्या खाउन हुळहुळे हात झाले
वेळ नाहीं मज कुठें थांबण्याला
नको उशिरानें घरीं जावयाला
खास ताई असणार उभी दारीं
खेळण्याला उत्सूक मशीं भारी
आणि आई पाहील फार वाट
घरीं गेल्यावर थोपटील पाठ
मला देइल मग खिसा भरुन खाऊ
चला, जलदीनें घराकडे जाऊं.

२५ ऑगस्ट १९३१,
पुणतांबें.

३७ निर्धार

(चालः—दृष्ट हिला लागली)

देऊं नका डागण्या—निघालों वैऱ्याशीं झुंजण्या
घेतलेत मज बोलबोलुनी
सरळ आणिले घाव घालुनी
अतां बरिक आंतल्या आंतुनी
मन लागे टोचण्या—निघालों वैऱ्याशीं झुंजण्या

खावें, प्यावें खुशाल दिनभर
असाच गेला काळ आजवर
कुशीवरून या दुज्या कुशीवर
चाळवल्या पापण्या—निघालों वैऱ्याशीं झुंजण्या

हवालदिल देशाला पाहुन
गेलें अंतर हें कांढावुन
जीव इरेला गेला पेटुन
समरांगण गांठण्या—निघालों वैऱ्याशीं झुंजण्या

घालमेल झाली जीवाची
पर्वा नच आतां देहाची
मिजास नच खाण्या न पिण्याची
मिळोत खाया कण्या !—निघालों वैऱ्याशीं झुंजण्या

पाउसवारा करो धुमाळी
निवाऱ्यास वाघाची जाळी
अंथरायला मिळोत खालीं
निवडुंगाच्या फण्या—निघालों वैऱ्याशीं झुंजण्या

संगीनीवर नाच कराया
विस्तवामधें हात धराया
असे तयारी खुपसुन घ्याया
अंगामधिं टांचण्या—निघालों वैऱ्याशीं झुंजण्या

असली नसली शक्ती वेंचुन
स्वातंत्र्याचें देउळ गांठिन
नेवोत मला तेथें बांधुन
दंडाला काढण्या !—निघालों वैऱ्याशीं झुंजण्या.

२६ ऑगस्ट १९३१,
पुणतांबें.

१८ कर्णा

(चालः—हे हिंदराष्ट्र झेंड्या)

शूर हिंद्वी तरुणा—ऐक हा कर्णा !
युद्ध शांतिचें अंगिकारुनी
फुंकितसे कर्णा सेनानी
नाद तुझ्या नच भिडला अजुनी
कां अंतःकरणा ?

पैरण खादीची घालाया
पंचा साधा गुंडाळाया
याविण कांहीं नकोच घ्याया
वस्त्रप्रावरणा

रक्त प्यावया क्रांति सवकली
प्यास तिची नच अजुनी शमली
कर्णा ऐकुनी ती भोंवळली
भीति पडे मरणा !

नको कराया हाणामारी
नको वापरूं शस्त्र अघोरी
टाचा घाशित येउन वैरी
धरील तव चरणां !

२९ ऑगस्ट १९३१,
पुणतांबें.

३९ रेशमाची गांठ

(कोकिळा)

किती बघावी वाट ? अशी ग
किती बघावी वाट ?
बाळपणाचा काळ आपुला
खेळीमेळिंत सरुनी गेला
लुटपुटिचा संसार संपला
घरकुल मांडुन केला आपण भातुकलीचा थाट

खेळामधलें नातें अपुलें
वाऱ्यावरतीं विरुनी गेलें
किल्ले वाळूचे कोसळले
दैवानें घेतलें हिसकुनी पक्वान्नाचें ताट

लवल्या जों डोळ्याच्या पातीं
अक्षदा तुझ्या पडल्या माथीं
बघुन तुला दुसऱ्याच्या हातीं
सुटलों तुटल्या वावडीपरी जगामधें मोकाट

धनसंपत भोंवतीं धनंतर
किती भेटल्या मुलीहि नंतर
लालचावलें परी न अंतर
तुफान दरियावरी भडकलें तारू हें भन्नाट !

कांहिंच आशा नव्हती बाकी
कंठित होतों दिवस हलाखी
मधेंच आलें कळुन मला कीं,
पुसून कुंकूं तुझें जाहलें ढवळें शिपित ललाट !
तुजवर हा पडलेला घाला
बघुन बसे हिसका हृदयाला
परि मी खोटें सांगु कशाला ?
लवाचिक आशा मनांत शिरली परतुन पाठोपाठ
चैत्रपालवी गालांवरली
तिची न तांबुसता ओसरली
अजुन दिसे कांती लवथवली
एकलीच कां आयुष्याचा चढसी डोंगरघाट ?
प्रेम मजवरी नाहीं म्हणुनी
सांग बरें मज शपथ घेउनी
चल तर लवकर हा कर धरुनी
पाप न याच्यामधें ठेविली धर्मानें पळवाट !
फुलासारखें ठेविन तुजला
फोड जणूं तळहातावरला
सुखात करूं संसाराला
तुझ्या नि माझ्या जीवांची चल बांधूं रेशिमगांठ

२७ ऑगस्ट १९३१,
पुणतांबें.

४० पावसा

(अक्रूर)

ही भुई कशी ठाक कोरडी पडली
        पावसा, उतर ना खालीं !
हा पाणकळा सरुन चालला सारा
        नग जाउं असा परभारा
कां राग असा गरिबावरतीं केला ?
        जिकिरीस जीव हा आला
    भिजवली गुदस्ता वाडी
    पर कसूर केलिस थोडी
    न्हायली न वैरणकाडी
काशि जनावरं जगतिल पेस्तर सालीं ?
        पावसा, उतर ना खालीं !
कां शिपकारा निसता मारुन जाशी ?
        ठेविसी अम्हांस उपाशी
जर यंदां बी पुरं न पडलं पाणी
        सावकार लादिल गोणी
    लावून हात कर्माला
    मग रोजगार करण्याला
    लागल जावं ममईला
न्हाईल इठं एकलीच घरवाली
        पावसा, उतर ना खालीं !

३१ ऑगस्ट १९३१,
    पुणतांबें.

४१ सुखाचें ओझें

(चालः—दृष्ट हिला लागली)

नको सुधेचा गट्टू
जिवाला सुख हें लागे कडू

नको गर्द सावली शिरावर
नको कशाची छायापांखर
खुशाल सूर्याला अंगावर
विस्तव दे पांखडूं—जिवाला सुख हें लागे कडू

नको हवेली संगमरवरी
नको तिच्यांतील वैभव जहरी
गरिबाच्या या झोपडीवरी
जीव लागला जडूं—जिवाला सुख हें लागे कडू

येत गळचुटी गोडा पाहुन
उतरतें न हें पेय घशांतुन
मीठभाकरीवांचुन जेवण
माझें लागे अडूं—जिवाला सुख हें लागे कडू

राहिन मी खादी पेहरुनी
बरें न वाटे वस्त्राभरणीं
तलम रेशमी कपड्यावरुनी
मन हें लागे उडूं—जिवाला सुख हें लागे कडू

गाद्यागिरद्या, मच्छरदाणी
करिती झोंपेची धुळधाणी
निजेन अपुला मी अनवाणी
चल, तरटावर पडूं—जिवाला सुख हें लागे कडू

हसुन हसुन हे गाल तडसले
सुस्कारे केव्हां न सोडले
कधीं न हे डोळे डबडबले
हवें यायला रडूं—जिवाला सुख हें लागे कडू

ऊन हवें दुःखाचें खडतर
शरीर सारें डबडबलें जर
तरच सुखाच्या झुळुका तिळभर
लागतील आवडूं—जिवाला सुख हें लागे कडू.

७ सप्टेंबर १९३१,
पुणतांबें.

४२ मूठभर दाणे

(चालः—संशय कां मनिं आला ?)

घाला मुठभर दाणे !
सणवाराला दार उजवितों आंब्याच्या ढगळीनें
रोज झाडते अंगणओटा घरवाली नेमानें
टाकित असतों तुमच्या येथें केरसुणी महिन्यानें
आडाला कासरा हवा तर देतों मी निकडीनें
चिंध्यापांध्या द्या मज, फिरतों मी उघड्या अंगानें
गोडधोड जर केलें मज तर ठेवा उष्टीं पानें
शिळा नि पाका भाकरतुकडा फेकुं नका रस्त्यानें
कुटक्यासाठीं कच्चींबच्चीं बघती केविलवाणें
नका थांबवूं रखडत मजला, भुजती पाय उन्हानें
भलें करिल देवाजी तुमचें, टाका दुरुनी दाणे !

११ सप्टेंबर १९३१,
पुणतांबें.

४३ पपी

(चालः—किती हाक मारूं देवा)

तुझ्या गोड गालावरली—पिऊं दे सुधा
रे पिऊं दे सुधा
खुले बुंद लाली
तुझ्या गोल गालीं
कुठें ही मिळाली—तुला संपदा ?
पुढें गाल देसी
लगे ओढ घेसी
असा चाळवीसी—मला कां सदा ?
हवा घ्यावयाला
पपी एक बाळा
दुजी ना जिवाला—कशाची क्षुधा
गुणी बाळ देई
पपी गोड बाई
न सांगे कधींही—मला वायदा
परी एक कांहीं
पुरा होत नाहीं
मला घेउं देई—पुन्हां एकदां !

१४ सप्टेंबर १९३१,
पुणतांबें.

४४ गरिबीचा संसार

(चालः—तूं टाक चिरून ही मान)

चल व्हतीस कां तैयार ?
करूं सौंसार

हीं औट बिध्यांची शेती
जरि भरति न कणग्यापोतीं
तरि अपुल्या पोटापुरती
बघ जिमिन कशी ही काजळापरी दिसती काळीशार !

चरतात बैल हे चाऱ्ही
कामाला अवखळ भारी
घे बघुन गुरं हीं सारीं
तूं सांजसकाळीं काढित जा ग या पवळीची धार

हें माझें झाप कुडाचें
वर छप्पर सरमाडाचें
कवडसे पडति दिवसाचे
पर यांतच येती झोंप सुखाची, हें माझें घरदार

ही मडक्यांची उतरंड
तिन दगडांचें चुलखंड
सौंसार नीट हा मांड
मग तुझ्या हातच्या सैपाकाला झकास चव येणार !

झोंपण्यास खाट न मजला
ही वाकळ हतरायाला
कांहीं न पांघरायला
पर घट्ट मिठीच्या उबाऱ्यामधीं हीव कसं शिरणार ?

हौस तुझी पुरवायाला
करिन मी जिवाचा काला
द्यायचों न तयलिफ तुजला
या दणगट माझ्या छातीवरती टाक रेलुनी भार !

मी भणंग न्हाई अगदीं
धनदौलत माझी नगदी
घेतलीस पाहुन समदी
मग हुकुम द्यायला मालकीण तूं सांग कवा होणार ?

१८ सप्टेंबर १९३१,
पुणतांबें.

४५ ठोक चल दंड !

(चालः—हे हिंदराष्ट्र झेड्या)

होसि कां असा पंढ ? ठोक चल दंड !

वेढा घालुन बसला वैरी
वाजुं लागल्या या रणभेरी
बळी गिळाया अपुल्या उदरीं
पेटे रणकुंड ठोक चल दंड !

रणचंडी कोपली भयंकर
झाली युद्धाची घनचक्कर
ऊन फेकतो हा डोक्यावर
चेवुन मार्तंड ठोक चल दंड !

वाघापरि चवताळुन गुरगुर
घाल उडी संग्रामीं सत्वर
काप शत्रुच्या मुंड्या चरचर
तोड खंड खंड ! ठोक चल दंड !

झाड कट्यारीवरचा गंज
दे वैऱ्याला खडतर झुंज
पाड झणीं प्रेतांचे गंज
बांधी उतरंड ठोक चल दंड

कडकड त्यांच्या नरडया फोडुन
घटघट रक्ताचें कर प्राशन
तव बाहूंची टाकी शमवुन
सुटलेली कंड ठोक चल दंड !

चल हो पुढती बांधुन कंबर
कर बर्चीची फेक बरोबर
बाणांचा कर मारा खडतर
खेचुन कोदंड ठोक चल दंड !

गिरगिर फिरवुन गोफणगुंडा
फेक सारखा अरिवर धोंडा
तव देशाचा भगवा झेंडा
मिरवी नवखंड ठोक चल दंड !

समरीं जर मृत्यूची माला
पडली तर जाशिल स्वर्गाला
लोटेल तिथें तुज बघण्याला
देवांची झुंड ठोक चल दंड !

येशिल जर तूं विजय घेउनी
ओवाळिल तव धनिण हांसुनी
प्रेमाचा मग तिच्यापासुनी
वसूल कर दंड ! ठोक चल दंड !

२१ सप्टेंबर १९३१,
पुणतांबें.

४६ ऊठ !

(चाल:—दृष्ट हिला लागली)

ऊठ ऊठ रे गड्या !
करीं तूं भरल्या कां बांगड्या ?

युद्ध आजचें सपुन गेलें
समरांगण हें उघडें पडलें
विजयी झाले वैरी अपुले
डरकाळ्या फोडीत मारिती उन्मादानें उड्या

फौज आपली उधळुन गेली
सगळी दाणादाण उडाली
चिमूटभर सेना न राहिली
कितीक गेले तरणेताठे जीव सोडुनी कुड्या

प्रेतें पडलीं जिकडे तिकडे
घिरट्या घेती वरुन गिधाडें
कोल्हेकुत्रे चघळिती हाडें
रक्ताच्या चिखलांत पहा हे किडे मारिती बुड्या

निशाण पडलें वैऱ्याहातीं
सर्वस्वाची झाली माती
सापडेल ते उचलून घेती
घेउन जाती सोनेंमोतीं गच्च भरुन पोतडया!

पहा जरा वर झांपड झाडुन
शिथीलता ही देई सोडुन
घास काढ नरड्यांतुन ओढुन
नको डगमगूं जरी उडाल्या शरिराच्या चिंधड्या

नकाशांतला भारत अपुला
दिसे त्यावरी लाल अवकळा
करुं या त्याला आपण पिवळा
उभवूं नंतर घरोघरीं मग आनंदानें गुढ्या !

२३ सप्टेंबर १९३१,
अहमदनगर.

४७ मिनतवारी

(चालः—माशिं बोलुं नको रे)

अशि नको मजवरी रोखूं भिवयांच्या धनुकल्या
कां म्हणुन राग हा धरिला ?
अपराध काय तरि घडला ?
नखलिसी कशाला माझ्या हृदयाच्या पाकळ्या ?

रात्रंदिन राबायाला
हा दास तुझ्या सेवेला
कां उगाच मग पदराच्या चुरगळिसी झिरमिळ्या ?

तुज सांग मुदी करवूं कीं—
आणवूं हिऱ्याची चमकी ?
कीं घडवुं लगोलग आतां जाळीच्या पाटल्या ?

पातळें रंगरंगाचीं
ब्लाउझें तुझ्या अंगाचीं
निवतील काय अणिल्यानें तव रागाच्या झळया ?

आतांच लगे जावोनी
आणितों फुलांची वेणी
केसावर बांधिन मी ती हातानें आपुल्या

बोल तूं गडे या वेळीं
हांस तूं एकदां गालीं
तरळुंदे जरा लाजेच्या सोनेरी सावल्या

तरि राग नाहिं कां सरला ?
किति धरूं तुझ्या हनुवटिला ?
हो गडे अशाच फुलूं दे तुझिया गालीं कळ्या

पण आतां माझी पाळी
बोलणार नच या वेळीं
हसणार न मी थोडाही जरि केल्या गुदगुल्या

कां मजला इतुकें छळिलें ?
रीण हें पाहिजे फिटलें
तुजकडे मागण्या भारी बघ लागूं जाहल्या !

२४ सप्टेंबर १९३१,
अहमदनगर.

४८ रात्र

(पंचचामर)

पश्चिमेंतुनी रवीस लोटुनी रसातळीं
राज्य लागली करावयास रात्र काजळी
या नभांगणामधें असंख्य पेटल्या चुडी
किंतु अंधकार हा तरीहि मारिना दडी
धावतात मेघ चंद्रकोर ही गिळावया
पार पेंगली हवा, हळूंच देत जांभया
किर्र किर्र कीटकें दुरून काढिती गळे
ही भयाण साद घालतात घूकवाघळें
चोरटे फिरावयास लागले इतस्ततां
लागल्या भरावयास पोट वारयोषिता
लागलीं करावया भुतें स्मशानराखणी
प्रेत लागली असेल खावयास डाकिणी;

येत मागुनी परी दयाळ देवता कुणी
गोड मारिते मिठी हळूंच नेत्र झांकुनी !

२५ सप्टेंबर १९३१,
पुणतांबें.

४९ तिचें पत्र

(मुद्रिका)

‘ श्री. गड लड ठोकळ ’ असें नांव घेउनी
दारांतुन पोस्टमनानें पाकीट दिलें झोकुनी
हें बारिक, तिरपें खास तिचें अक्षर
फोडुनी म्हणुन घाईनें काढलें पत्र बाहिर
घेउनी वहीचें एक पान फाडुनी
त्यावरी दिसे लिहिलेलें पत्र हें कोरकोरुनी
हा प्रथम दिसे ‘ श्रीराम ’, वार नी मिती
सेवेस प्राणनाथांच्या ’ मायना असे खालतीं
त्यापुढला मजकुर गोड किती हा बरें !
वाचल्यावरी फणसाचे लागतील फिक्कट गरे
ही लाडिक भाषा भिडे हृदीं जाउनी
बोलते जणुं माझ्याशीं लाजेंत शब्द घोळुनी
हा शेवट केला तिनें किती लाघवी
‘ चरणाची दासी ’ सांगा अधिकार कसा चालवी !
मीं लिहिलें होतें, ‘ पत्र टाक लौकर ’
तरि उशीर तिजला झाला धाडण्यास हें उत्तर

जलदिनें पत्र तरि तिनें लिहावें कसें ?
धबडका घरीं कामाचा, आणखी खूप माणसें
सांपडे सवड एवढी तिला कोठुनी
म्हणुन ती जागुनी रात्रीं लिहितसे पत्र चोरुनी
लिहितांना कोठें जरी खुट्ट वाजलें
तरि असेल हें घाईनें चोळींत तिनें ठेविलें
हें मिठास पत्रा, तुझें नशिब चांगलें
तूं तिच्या हृदयिंचे ठोके कान देउनी ऐकले !

२९ सप्टेंबर १९३१,
पुणतांबें.

५० कांटा

(मदालसा-गझल)

संक्रांतिच्या दिवशीं मला हलवा दिला तूं धाडुनी
सांभाळुनी हा ठेविला थोडाच त्यांतिल खाउनी
एकांत वेळीं जेधवां येतेस तूं माझ्या मनीं
मी पाहतों याच्याकडे हा काढुनी ट्रंकेंतुनी
रात्रीं अवेळीं जागुनी, तूं शेगडी शिलगावुनी
पाकामधें तिळ घोळुनी, केलास हा जिव लावुनी
मग रेशमी पिशवीमधें अलगेच याला घालुनी
पत्ता वरी लिहुनी दिला पोष्टामधें तूं टाकुनी
दाणे किती हे पांढरे बगळ्याचिया पंखापरी
पावित्र्य कां हृदिंचें तुझ्या प्रतिबिंबलें यांच्यावरी ?
आणीक या हलव्यामधें दिसतात दाणे केशरी
पघळून कां प्रीती तुझी ओसंडली यांच्यावरी ?

हलव्यास या सखये तुझे कर लागले कितिदां तरी
म्हणुनीच कां चढला बरें कांटा असा यांच्यावरी ?

१ ऑक्टोबर १९३१,
पुणतांबें.

५१ घरधनी

(केशवकरणी)

झांजड पडली, दिवस चालला घराकडं परतुनी
येइना अजुन कसा घरधनी ?

वावरांतलं दिलं माळवं काढुन पाटीभर
घेउनी गेला डोईवर
वर चढला होता दिवस कासराभर
गेलाय् खाउनी तसा शिळी भाकर
माळवं आपलं वपुन टाकल्यावर

येईल त्याची आठ दिसांची मिठमिरची घेउनी
येइना अजुन कसा घरधनी ?

काम टाकलं उरकुन सारं दोनपारपोतुर
खायला उठलं नंतर घर
या जोगुनी आल्या गाई रानांतुन
टळटळीत झाली बघा दिवेलागण
केधूळ उभी मी राहूं खोळंबुन ?

बाजाराचे लोक घरोघर आले ना परतुनी
येइना अजुन कसा घरधनी ?

डोईवरती वझं घेउनी लांब जायचं किती
ऊन वर, फुंफाटा खालतीं !
येईल घरधनी भुकेजून तेथुन
जेवण्यास त्याला दुधभाकर वाढिन
मग देइन कांबळ खाटेवर टाकुन

दूर करिन मी शीण तिकडचा हातपाय चेपुनी
येइना अजुन कसा घरधनी ?

७ एप्रिल १९३२,
घोडनदी.

५२ लक्ष्मी

(मुद्रिका)

हें गच्च दाटलं पीक वावरामधीं
फुलवरा असा कणसांना तरतरला नव्हता कधीं
हंतरली भुइवर जशी हरळ लसलशी
जोगुनी डुबकण्या घेती खाचरांत गाईम्हशी
लागला फुटूं जोसांत गहूं, हरभरा
हा मुबलक दाणागोटा सरणार न वरसाभरा
करवलिचा धरुनी हात मारगेसरीं
चढलीस घराची माझ्या तूं प्रेमानं पायरी
उंबऱ्यावरी तूं पाय टाकल्यावर
साजरं गोजरं सारं लागलं दिसाया घर
उतरला जवा विहिरींत तुझा पोहरा
लगि तुडुंब भरलं पाणी, लागतो निमा कासरा !
शेतांत हळदिचा हात खपूं लागला
लागलीच त्याला आली सोन्याची पिवळी कळा
मातींत तुझ्या अंगचीं टिपं ठिबकलीं
हीं कणसं बघ मोत्यांच्या ओझ्यानं भारावलीं
तूं आल्यापुन काइबी न पडलं कमी
संपलं दळिंदर माझं, उतरली घरीं लक्ष्मी !

२ डिसेंबर १९३२,
कोल्हापूर.

५३ कष्ट आणि विश्रांति

(सुनीत)

तापे ऐन दुपार ही रखरखी, येती उन्हाच्या झळ्या
आंब्याच्या मधुनी कचीत हलती डोक्यावरी डाहळ्या
सूर्याचे पडले किती कवडसे तोंडावरी रोखुनी
आहे शेतकरी तरी पहुडला झोपेमधें गुंगुनी
काळींभोर पहा कशीं पसरलीं चोहींकडे ढेकळें
देई ताणुन अंग त्यावर कसा हा मोकळेंसाकळें
धोंडा एक उशास ठेवुन दिला, केली तयाची उशी
झोपेची तरि गच्च साखरमिठी याची सुटेना कशी !
सोडोनी पडदे हळूंच पडतों आम्ही पलंगावरी
जाते रात्र सरून पार अरधी डोळा न लागे तरी
गाद्या नी गिरद्या चिकार अगदीं, स्प्रिंगाहि देती हुशी
टोले मोजित सारखी बदलितों डोळे मिटोनी कुशी;

तो शेतें पिकवी स्वतां निथळत्या घामामधें नाहुनी
आम्ही हुश्श करून घाम पुसतों पंखा करीं घेऊनी

११ डिसेंबर १९३२,
कोल्हापूर.

५४ कांदाभाकर

(सुनीत)

टेकाडावरूनी जरा सरकला मार्तंड उंचावरी
कोणी शेतकरी करी बसुनिया बांधावरी न्याहरी
ओढा बाजुस वाहतो खळखळा, वेढून त्याचा मळा
तेथें तोंड धुऊन स्वच्छ अपुलें, आला भरोनी चुळा
ज्वारीची ढवळी सफेत अगदीं जाडीजुडी भाकरी
गोळा तीवर तांबडा चटणीचा तो बाळसूर्यापरी
कांदा एक सुरेखसा बघुन तो फोडून धोंड्यावरी
देवाचें मग नांव घेउन तयें केली सुरू न्याहरी
सारी भाकर संपल्यावर उठे देऊनिया ढेकर
प्याला तो मग ओंजळी घटघटा जाऊन ओढ्यावर
बैलांना चुचकारुनी मग धरी शेतामधें नांगर
कष्टांचा उचली मजेंत अगदीं डोक्यावरी डोंगर;

पक्वान्नावर ताव मारुन कधीं संतोष ना वाटला
ती जाडीभरडीच भाकर हवी खाण्यास आतां मला.

१४ डिसेंबर १९३२,
कोल्हापूर.

५५ मायघर

(मुद्रिका)

तें पहा गांवचें कूस दिसतसे पुढें
परतलों किती दिवसांनीं या माझ्या खेड्याकडे
फुलरलीं पिकें चहुंकडे हरबरा, गहूं
पाहुनी बाळपण सारें लागलें मला आठवूं
फिरकती किती पांखरें शिवारांतुन
शिराशिरे हात फिरवाया भिरभिर पुन्हां गोफण
चरतात गुरें, वाजती मधुर घंटिका
धारोष्ण दूध गाईचें प्यावया जीव हो भुका
हा झरा अडखळे जरा ठेंच लागुनी
काढलें बाळपण सारें मी याच्यांतच डुंबुनी
निवडुंग पसरला पैस पाय पसरुन
वाटतें लाल हीं बोंडें खावींत पुन्हां चोरुन
चरतात मेंढरें तिथें उतरणीवरी
फिरवुनी भराभर बोटें मी घुमवूं का बांसरी !
हें मारुतिचें देऊळ शिवेबाहिर
करुनिया नवस किती वेळां वाटली खडीसाखर !
हा हलतो, डुलतो इथें जुना पिंपळ
सुरपारंब्या खेळाया करितात पाय चळवळ

ही जुनाट शाळा दिसे अजुनही खडी
खाउनी छड्या शिकलों मी या इथेंच बाराखडी
जसजसें लागलों शिकूं पुढें नंतर
तसतसे लागलें वाढूं आमुच्यांतलें अंतर
दमछकी होतसे अतां नौकरीमुळें
जन्मभूमिला भेटाया नाहींत पाय मोकळे
त्यांतल्या त्यांत कधिमधीं लाभतां सुटी
येतोंच इथें भुरकाया भाकरीसवें आमटी
भेटतात गांवांतले जुने सोबती
बसुनीया करितों गोष्टी अग्नि शेकोटीभोंवतीं
कुणि प्रेमानें बोलवी हुळा खावया
'या गुऱ्हाळ खाया दादा,' करितसे कुणि गयावया
जाईल भराभर अशी सुटी संपुनी
नौकरी मान पकडोनी नेईल परत ओढुनी !

२९ डिसेंबर १९३२,
कोल्हापूर.

५६ सासरीं

(चालः—मशिं बोलूं नको रे)

पडलीस लेक धनिकाची मज गरिबाच्या घरीं
बंगला तुझ्या माहेरीं
आंतला थाट सरदारी
या इथें शेणमातीचें घर साधें सासरीं

पातळें तेथ जरतारी
रेशमी ब्लाउझें भारी
मिळतील इथें खादीचीं तुज वस्त्रें पांढरीं

दागिने अंगभर तेथें
विसरुनी जाय पहिलें तें
भागेल ना तुझें येथें मंगळसूत्रावरी ?

फिरण्यास तिथें मोटारी
झुलतात माणसें दारीं
लागेल करावी येथें तुज सेवाचाकरी

आकाश उमलते वेळीं
उरकुनी सडारांगोळी
खोवुनी पदर कामाला लागत जा लौकरी

झाडून, सारवुन सारें
उरकून चूलपोतेरें
लागतील तुज थापाव्या ज्वारीच्या भाकरी

धबडका इथें कामाचा
दिनभरी उपस पाण्याचा
करुनिया नदीवर ये जा आणित जा घागरी

बोललें तुला जर कोणी
तर घेइ निमुट ऐकोनी
बिलकूल नये ओलांडूं वडिलांची पायरी

घर हेंच मानुनी राही
विभवांत खरें सुख नाहीं
गरिबींतच कळुनी येई प्रेमाची माधुरी.

२२ एप्रिल १९३४,
नेवासें.

५७ उशीर

(चालः—वैशाखमास वासंतिक)

मावळतीवरुन दिवस लागला ढळूं
सांगितली वेळ पहा लागली टळूं

उतरुनी उन्हें अभाळ लाल जाहलें
चिवचिवाट पक्षी हे करित चालले
गाईंचे कळप घरा लागले वळूं

वावरांत गच्च पिकें डोलडोलती
कणसांवर किरणें हीं नाचनाचती
झुळुझुळुनी वारा हा बिलगतो हळू

विसरलें न जागा मी, हाच तो झरा !
हाच तरू सांगितला तूंच प्रियकरा
स्मरणानें पदर जरा लागला चळूं

' देवदर्शनास ' असें सांगुनी घरीं
मैत्रिणींस चुकवियलें मी परोपरी
मुळिं न दिलें कोणाला कांहिंहीं कळूं

जाहलें अधीर अती भेटण्या तुला
पुसटही न दिसशी कां अजुन तूं मला ?
इवलासा वेळ तुला कां नये मिळूं ?

या निर्जन जागेवर मीच एकली
टाकिल अंधार अतां गडद सावली
भीतीनें लागतसे धीर डळमळूं

येशिल तूं खास, असे खातरी मला
बघण्याला अंत असा वेळ लाविला
उशिर लावुनी उगीच मज नको छळूं !

२६ मे १९३४,
नेवासें.

५८ आंब्याच्या झाडाखालीं

(केशवकरणी)

दुपार आली ऐन भराला कहर उन्हाचा करी
कशाला जातिस आतां घरीं ?

भाकर घेउन येतांना तुज बघून माचीवरी
उतरलं शिवाळ मी लौकरी
आलीस थेट तूं या इठवर लांबुन
हें तोंड जाहलं लाल ऊन घेउन
हा ऊर खालवर होय धाप लागुन
असातिल आले फोड तरारुन नाजुक पायांवरी
कशाला जातिस आतां घरीं ?

मोटवणावर बसून सोडूं अणिलेली भाकरी
त्यांतले दोन घास घे तरी
बावरून ऐशी नकोस मागं फिरूं
चल येकाम्होरीं बसून जेवण करूं
या इठं पघाया न्हाई चिटपांखरूं
नंतर पाणी पिण्यास जाऊं पल्याड ओढ्यावरी
कशाला जातिस आतां घरीं ?

तुझ्या हातचं, तुझ्याच संग जेवण झाल्यावरी
यायची झोंपेची शिराशिरी
त्या आंब्याखालीं चल माझ्यासंगतीं
मउमऊ हरळ ती झोंपण्यास खालतीं
सांडते सावली थंडगार भोंवतीं
करील राखण, मोत्या भुंकुन आल्यागेल्यावरी
कशाला जातिस आतां घरीं ?

३१ मे १९३४,
नेवासें.

५९ मुलें आणि फुलें*

(सूर्यकांत)

इवलीं इवलीं मुलें आणखी इवलीं इवलीं फुलें
यांतिल कोणा पाहुन सांगा मन हें माझें झुले ?
इवलीं बाळें जणुं आशेच्या किरणांचे कवडसे
इवलीं पुष्पें, मधुर रसाचे झरे वाहती जसे
इवलीं बाळें खुदखुद हसतीं हृदय करुन मोकळें
इवलीं इवलीं फुलें फुलवितीं सौंदर्याचे मळे
इवलीं इवलीं मुलें, वसंतें रंग जणूं टाकला
इवलीं पुष्पें जणुं चंद्राच्या सुंदर सोळा कला
इवलीं इवलीं मुलें आणखी इवलीं इवलीं फुलें
काय करावें तुमच्यासाठीं हेंच मला ना कळे !

१२ डिसेंबर १९३५,
कोल्हापूर.

---

* सुप्रसिद्ध गुजराथी कवि ललित यांच्या 'बालको अने फूल' या कवितेचा अनुवाद.

६० शरणचिठी

(कोकिळा)

राग तुझा हा सोड
लाडके, राग तुझा हा सोड

उणें बोललों तुज कांहिं तरी
रागाची येउनी तिरिमिरी
लगेच गेलिस तूं माहेरीं
होउन गेला महिना, आतां जिवास लागे ओढ

बरीच केली तूंही चुरचुर
चढला मजला घुश्शाचा भर
म्हटलें, ' जाऊं द्या गेली तर '
परंतु आतां वाटे व्हावी आपुल्यांत तडजोड

अपसुख येशिल आपण होउन
स्वस्थ राहिलों असेंच वाटुन
परंतु आतां मी कंटाळुन
' शरणचिठी ' धाडतों तुला ही, उरालि न दुसरी तोड

चहा पिण्याचें मनांत येतां
स्टो नच येई मज पेटवितां
सामानाचा नसतो पत्ता
आणि चहा तो हॉटेलांतिल मुळीं न लागे गोड

नको डबा हा खाणावळिचा
अगदिंच आला वीट तयाचा
प्रयत्न करितां स्वैंपाकाचा
बेबनाव होउनी चुलीशीं, कितीक आले फोड !

वादळ होउन खवळे सागर
परि स्थिरस्थावर होई लौकर
फुटे न का तुज अजुनी पाझर ?
गच्च बांधलों गेल्यावर ही उगाच कां धरसोड ?

पत्र मिळाल्यावर घाई कर
बिस्तरा तुझा आवर, सावर
गांठुन गाडी येई सत्वर
स्टेशनवर घ्यायाला येतों, नको करूं हिरमोड !

८ एप्रिल १९३६,
पुणें.

६१ स्वातीचे थेंब

(कोकिळा)

करुनी यातायात
पातलों आज तुझ्या दारांत !

उतरलों न जों मी बोटींतुन
तोंच समजलें हें परिवर्तन
गिळुन टाकले मूग, जिरविली आग आंतल्या आंत

दिवस रुपेरी आतां येतिल
हा आशेचा उतरुन अंमल
दिसूं लागलें भकास भंवतीं, झाली वाताहात !

गांव तुझें हें मज कळल्यावर
आलों झरझर, कापुन अंतर
बघुन घ्यावया तुज डोळाभर, कोराया हृदयांत

आलिस बाहिर चाहुल ऐकुन
मजला पाहुन गेलिस चमकुन
जणूं लागली केळ हलाया सुटतां झंझावात !

एक वेळचा पाहुन प्रियकर
नको भयानें कांपूं थरथर
जहर न आलों कालवावया तुझिया संसारांत

अंगावरलीं अहेवलेणीं
फुलली पिवळी जणुं फुलराणी
अशीच सांडो तुझ्या शिरावर सौख्याची बरसात !

ही शेवटली भेट आपुली
निघालोंच हा परतपावलीं
बोल शब्द एखादा आतां, अडवुं नको ओठांत

अभ्र तरळतें तव नयनांवर
पुसूं नको ते अश्रूंचे सर
थेंब स्वातिचे असेच माझ्या पडूं देत हातांत !

१६ एप्रिल १९३६,
पुणें.

६२ बदामची राणी*

(सुनीत)

रागानें भिवया जरा उचलुनी माझ्याकडे पाहशी
खालीं घालुन मान, गप्प बसतों होऊन कासाविशी
एखादी उठली अठी जर तुझ्या गोऱ्या कपाळावरी
माझें काळिज हें लगेच उडुनी वाजे घड्याळापरी;
ओठाच्या कुलुपांतुनी जर तुझें बाहेर आलें हसूं
येतो स्वर्ग नजीक, शीव मजला लागे तयाची दिसूं
एखादा अनमोल शब्द जर तूं माझ्याकडे टाकला
माझा जीव जणूं सुखांत भिजतो, ऐसेंच वाटे मला;
काळे कुंतल गुंतवून मजला तूं टाकलें बांधुन
खेळे अंचळ वायुनें, हलतसे त्याच्यासवें हें मन
प्रेमाचा गळ लावुनी हृदय हें काबीज केलें पुरें
राणीच्या हुकुमाविना न मुळिंही माझें सुकाणूं फिरे;

राणी लाल बदाम तूं, हुकुम तो झाला म्हणोनी तर
एका इस्पिकचा असून मजला केलेंस हातीं सर !

५ मे १९३६,
पुणें.

---

* Queen of Heart.

६३ पन्हाळगड*

(भिल्लीण—गझल)

हा उंच पुढें पाहुनिया दुर्ग पन्हाळा
डोळ्यांत चढे रक्त, उरीं येत उमाळा !
नाहीं तलखी यास, मुळीं घाम फुटेना
चेवून जरी दे चटके तीव्र उन्हाळा
धों धों पडतें कोसळुनी पाउसपाणी
याला न तमा, साफ निघे फक्त धुराळा !
हा शांत उभा राहतसे ताठर किल्ला
दे पालटुनी कूस जरी भेट हिंवाळा
दक्षीण करी सह्यगिरी काबिज सारी
देतोस जणूं चुंबन हा उंच अभाळा
कोल्हापुरला राज्य करी वंश शिवाचा
झेंडा भगवा दूर दिसे, दे पडताळा !
ही गर्जतसे देवनदी पंचकगंगा
हें दृश्य असें पाहतसे रोज पन्हाळा
पूर्वीं लढले येथ किती शूर मराठे
होतांच तशी याद, उठे शीर कपाळा
तें शौर्य उरीं चेतविती येथिल धोंडे
'व्हा मुक्त पुन्हां', मंत्र असा देइ पन्हाळा !

२७ जानेवारी १९३८,
पुणें.

* सुप्रसिद्ध गुर्जर कवि श्री. श्री. रा. रा. ललितजी यांच्या 'पन्हालाने किल्ले' या कवितेचा अनुवाद.

६४ आशा

(गझल–पांडव दिडकी)

झोप आतां, झाक डोळे, वेळ झाली तान्हुल्या
मीट आतां पाकळ्या
खेळुनी केलास दंगा तूं दुपारीं सारखा
भागला नाहींस का ?
रांगण्याला ही पुरेना चंद्रमौळी झोपडी
अंथराया गोधडी
देउं मी झोका किती ? कां पाहसी तूं हांसुनी ?
फाटक्या झोळींतुनी
खाउनी खस्ता तुझा हा कष्टुनी आला पिता
चालला झोपीं अतां
व्हायचें त्यांना सकाळीं कारखान्याला रुजू
दे गडे थोडें निजूं !
कष्ट घेती ते म्हणोनी आपणां लाभे बरी
मीठ आणी भाकरी
हात कामाला तयांच्या लाव, बोजा घे शिरीं
होइ मोठा नौकरी !

१६ मार्च १९३८,
पुणें.

६५ शिदोरी

(चाल:–उघाडि नयन रम्य उषा)

घे पडशिंत वाटसरा, बांधुनी शिदोरी
देख मीठभाकरिची चाखुनी खुमारी

खाउनिया गोड घास
बसतसे मिठी घशास
चव ही वाटेल खास–आज तुला न्यारी

बघ हें माझें शिवार
नांगरलें छानदार
घाम गाळुनी चिकार–पिकविली जवारी

कष्टाच्या जात्यांतुन
पीठ काढलें भरडुन
हृदयांतिल धग लागुन–हो खरपुस भारी

जग अळणी प्रेमाविण
प्रेमाचें प्रतिक म्हणुन
मीठ दिलें मी बांधुन–बघ लज्जत खारी

भाकरींत माझ्या गुण
द्रौपदिच्या थाळीहुन
देतों मी जरि ‘ बांधुन ’— तरि न संपणारी

अंत ना असा प्रवास
घेतला करावयास
भूक लागतां जिवास—सोड ही शिदोरी

तापल्यावरी दुपार
बैस सावलींत गार
घेइ घास दोन चार—येउं दे हुशारी !

२३ मार्च १९३८,
पुणें.

६६ सांज

(चाल:—कंगणिदार भर्जरी पिळाची)

(गुराख्यांचीं मुलें संध्याकाळच्या वेळीं गांवांत परत जावयास निघालीं आहेत.)

गाईसंगें खेळीमेळीं रमलों रानांत
दिवस बुडाला, चला गड्यांनो, जाऊं गांवांत
पुरे पावरी, पहा कशी ही करकरली सांज
शिवेपासल्या देवळामधें झणाणते झांज
कल कल, चिव चिव करित पांखरें शिरती घरट्यांत
घराघरांतुन अतां सारातिल दिव्यामधें वात
उभारून शेपट्या, करोनी कानें टवकार
घरास जाऊं म्हणती गाई देउन हुंबार
लक्ष वासरांकडे लागुनी झाल्या आतूर
'चक् चक्, हो हो' निघाल्याच या गाई चौखूर
खुराखुरांनीं गुरें उडविती धुरळा रस्त्यांत
गळ्यांभोंवतीं घुंगुरमाळा खुळखुळ करतात
वाकळ, काठी घेउन परंतू, पडेल अंधार
घरीं जाउनी गाइगुरांची काढूं या धार.

५ जुलै १९४०,
पुणें.

६७ सकाळ

(चालः—माशिं बोलूं नको रे गोविंदा)

चल गड्या, शिवारीं जाऊं, बघ फुटलें तांबडें !
किलबील पांखरें करिती
घरट्यांतुन बाहिर पडती
अंगणांत करुनी कू कू आरवतें कोंबडें
गोठ्यांत गुरें हंबरती
नरनारी लगबग उठती
देवळांत सनई वाजे, धडधडती चौघडे
कुणि दळिती रामपहारीं
कुणी सडा शिंपिती दारीं
कुणि ओढ्यावरतीं जाती शिरिं घेवोनी घडे
चल जाऊं शेतावरतीं
करुं राखण शाळूभंवतीं
फिरवाया गोफणगुंडा मज भारी आवडे
मोटेवर गाउन गाणीं
वावरांत फिरवूं पाणी
मग खाऊं भाकरकांदा अंथरुनी घोंगडें
हा पुढें निघाला पवळ्या
धावतो लगोलग ढवळ्या
भुंकणें पुरें कर मोत्या, चल आतां हो पुढें !

२९ जुलै १९४०,
पुणें.

६८ दिवा

झुरूप आला नवा
दूरवर लुकलुक करितो दिवा

रात्र टाकिते पुढतीं पाउल
ढगाढगांतुन भिनलें काजळ
गळती अंधाराचे ओघळ
लपले तारे, भकास दिसतो गगनाचा चांदवा

माळ पसरला अफाट पुढतीं
झाडें, झुडपें अंवतीं भंवतीं
धोंडे, गोटे अडगळ करिती
पायवाटही दिसे न कोठें, सुचे न कांहीं जिवा

सुस्कारत, फिस्कारत वारा
उचाकित पाचोळ्याचा भारा
ओसाडींतुन पळे भरारा
घुबड करी घू, किर्र बोलतो रातकिड्यांचा थवा

दिनभर वणवण चालुन चालुन
ठेंचा लागुन, काटे बोंचुन
पाय ठणकती, झाली चाळण
वल्हीं मारुन दमला भलत्या दरियावर नाखवा

आग पेटली पोटीं दारुण
तडके टाळू पाण्यावांचुन
भरे शिणवटा नसानसांतुन
त्राण न अंगीं, प्रवास खडतर संपणार केधवां ?

परंतु सरली तळमळ, रुखरुख
समोर दिसतो प्रकाश बारिक
क्षणांत उज्ज्वल, क्षणांत अंधुक
दडून बसला जणुं झुडुपांच्या कोंदाटिंत काजवा

असेल तेथें वस्ती, वापर
प्रपंच छोटा, छोटेंसें घर
पाण्यानें भरलेली घागर
चुलींत विस्तव धगधग, वरतीं असेल पडला तवा

मालक बाहिर येइल सत्वर
म्हणेल, ' या या ', दाविल आदर
खाउन भाकर, देइन ढेकर
हसून, गप्पा करून होइन ओटीवर आडवा

आशेनें डवडवलें अंतर
पाय लागले चालूं भरभर
जीव जाहला अतीव आतुर
आलें अंतर हें थोड्यावर, धीर धराया हवा.

१० जानेवारी १९४३,
पुणें.

६९ गोंधळ

(सूर्यकांत)

उभा राहिला फड सरसावुन, थाफ डफावर पडे
गांवाबाहिर गोंधळ झाला सुरू देवळापुढें
प्रहर लोटली रात्र, चहुंकडे टिपुर पडे चांदणें
झीलकऱ्यानें सूर ओढला, तुइंतुइं करि तुणतुणें
कुणी कांबळीं टाकुन बसले, कुणी राहिले खडे
सुमार ना गर्दीला, भंवतीं पडलें जंगी कडें
दिवटया फुरफुर करिती, बुधल्या तेल टाकिती वर
पागोटया-पटक्यांचा दिसतो सभोंवार सागर
हा दूर गांवचा नामांकित ताफा जी
गोंधळी पुढें ये सरसावित साफा जी
कुणि म्हणे, " पुरे गलबला, तयांना दापा जी ! "
हसतमुखानें करितो मुजरा वांकुन लोकांपुढें
" नमन गणाला आधीं—" कडकड थाप डफावर पडे.

नमन संपलें, सिंहगडाचा पोवाडा हो सुरू
गांवकऱ्यांचा गलका शमला, तटस्थ झाले तरू
घुमूं लागला डफ, जोरानें सूर तयाचा चढे
शिवशाहीचें चित्र उभविलें समोर नजरेपुढें
दिसूं लागले बारा मावळ, दिसला हिरवा हुडा
उभार छातीवरचा दिसला डोणागिरीचा कडा

चढलें नयनीं रक्त, लागली रसवंती पाझरूं
तानाजीचें खड्ग लागलें विजेसारखें फिरूं
जाहले मनाचे कान, गान ऐकाया जी
लागले अस्तन्या दंडावर साराया जी
जाहले उताविळ गनीम ते हाणाया जी
गड झाला सर, पण तानाजी—सिंह कुठें तो लपे ?
सूर्याजीचा शोक ऐकतां खळखळ गळतीं टिपें.

पोवाडा संपला, थबकला, ‘ हुश्श ’ करी गोंधळी
लोक बोलती, “ तऱ्हा गायची याची लइ आगळी !
गोड गळा साखरी, उतरला वरतुन हा किन्नर. ”
न्यहाल होउन लोक फेकिती नाणीं अंगावर
‘ निजाम जिंकुन विजयी झाले खर्ड्याला पेशवे ’
उघडुन गंगाजळी गातसे पोवाडे नवनवे
रंगत गेला गोंधळ, उलटत रात्र पुढें चालली !
कसे रिकामे झाले, त्यांनीं बूज बरी राखली !
लोपल्या चांदण्या, विझल्या सर्व मशाली जी
मावळे चंद्र, ठेविला तयें डफ खालीं जी
पूर्वेस पसरली पानिपताची लाली जी
गोंधळ सरला, सरला कुठला ? एकच गोंधळ शिरीं
सुन्न मनानें लोक परतले आपआपुल्या घरीं.

२२ जानेवारी १९४३,
पुणें.

७० गढी

(सुनीत)

गांवाची शिव लागतांच दिसते उंचावरी ती गढी
भिंती ढासळल्या, बुरूज खचले, ये खालतीं देवडी;
कुत्रें पेंगत हें पडे, करितसे दिंडीपुढें राखण
जाऊं डावलुनी तयास पुढतीं, पाहूं गढी आपण.
जागोजाग रुजून रानझुडुपें फोफावलीं हीं कशीं
मातीच्या ढिगरांतुनी फिरकती उंदीर आणि घुशी;
आढ्याच्या किलच्या सुटून पडती, माती भुईला गळे
पाकोळ्या भंवतीं खुशाल फिरती, झेपावतीं वाघळें.
होते राहत या गढींत इथले पाटील मातब्बर
पाठीं वांकवुनी तयास मुजरे देती किती येस्कर !
होते वाजत येथ धांग धिडधा दिंडीमधें चौघडे
घोडे भीमथडी सुरेख, तगडे पागेंत होते खडे;

वैऱ्याला शह देत येथ भगवा झेंडा डुलावा, पण—
ती काठी दिसते, तिलाच मुजरा आतां करूं आपण.

२४ जानेवारी १९४३
पुणें.

७१ पाणवारा

(चालः—उघडि नयन रम्य उषा)

झेपावुनि अंगावर येत पाणवारा
' आली सर, आली सर ' दे असा इषारा !

तरुलतिका हादरती
पानफुलें थरथरती
ओघळती, चोंहिकडे उधळिती पसारा

गारवा करी बहार
बिलगती हळू तुषार
पालवला अंगावर कोवळा शहारा

कलकलुनी हे विहंग
देति आसऱ्यास अंग
बगळ्यांची मात्र रांग धावते भरारा

वेळावुन तरल मान
मोर घेइ उंच तान
थय् थय् थय् नाच करी उभवुनी पिसारा

हो पश्चिम कुंद, धुंद
मेघ धावतात धुंद
एकावर एक असा साचला ढिगारा

वीज लवे, चम् चमके
मारिते जणूं फटके
धिंग धडड गडड गुडुम् गरजतो नगारा

तापली धरा विराट
पाहते तुझीच वाट
उतर पावसा मुकाट, ओत ओत धारा

कधिं कलथा कारीसि कुंभ ?
टपकला न अजुनि थेंब
गडगडून मारिसि कां उगिच येरझारा ?

होउनि अति चिंतातुर
शेतकरी बघतो वर
माफ नांगरुन वावर थांबला बिचारा

अवलंबुन हा तुजवर
कर करुणा, धर पाझर
तुजवांचुन सांग कसा व्हायचा गुजारा ?

ता. १०-१२-१९४३,
पुणें.

७२ माझें गांव

(चालः—हरहर महादेव बोला–या गाण्यासारखी)

दूर दूर तें, नसेल ठाउक तुम्हांस त्याचें नांव
माझें ओबडधोबड गांव
पूर्व दिशेला सह्य गिरीचें पसरे रुंद पठार
धरुन कोपरा त्यावर बसलें, खालाटींतिल माव
तिथें न जाई मोटरगाडी, तिथें न गेले रूळ
कशीबशी बैलांची गाडी धडकत घेई ठाव
कुठेंहि फेका नजर, तुम्हांला दिसेल माळ उजाड
चुकून येती कधींमधीं ढग, करिती मग शिडकाव
दिसतील मधुनी उघडीं शेतें, माफक येई पीक
कुठें न हिरवें गार, तयाचा दिसेल पूर्ण अभाव
चिंच, कवठ हीं तुरळक झाडें, चहूंकडे निवडुंग
बाभुळ माजे दाट, बनीं त्या कोण करी शिरकाव ?
गांवकूस तें जुनाट, त्याला कुठें कुठें भगदाड
हनुमंताचें छोटें देऊळ देई मात्र उठाव
जवळुन वाहे ओढा, त्याला पाणी पाणकळ्यांत
गांवकऱ्यांना मचूळ पाणी पुरवी एकच बाव

पडकीं झडकीं, माळवधाचीं घरें विखुरलीं दाट
उघडीं बाळें इकडे तिकडे करिती धावाधाव
ओरबाडिती झुडपें शेळ्या, करडें करिती नाच
उंच भिरकतें घार, कावळे उगीच करिती काव
जरी न पुरतें पोटालागीं, जरी न झांके अंग
तरी दिलानें शोभुन दिसती गांवकरी उमराव
करुन सारखें काम, डवडवा गाळुन अपुला घाम
पिकवावें शेतांत, याविना दुजी न त्यांना हाव
कसेंहि असलें गांव, तरी तें माझें मजला प्यार
स्मरण तयाचें होतां उठती हृदयीं कोमल भाव.

ता. ११–१२–१९४३,
पुणें.

७३ वादळात

(चालः—भाव धरा रे)

जबर ये धोका
डगमगते माझी नौका
गच्च गदरलें वरतीं अंबर
घोंगावत ये वारा भिरभिर
खवळुनि उसळे, उकळे सागर—घेतसे झोका

मेघ धावती गरजत गडगड
वीज चमकते, करिते कडकड
उठला दारिया झाडुन झापड—देइ पिळोखा

चढूं लागल्या लाटा भरभर
पाण्यावरतीं उठले डोंगर
नांव चालली माझी वर वर—कोठल्या लोका ?

विराट अंबर, पिसाट वारा
अफाट सागर फुटला सारा
खवळुनि लाटा करिती मारा—वखत ये बांका

दणकत आला पाउस खळखळ
दात खाउनी घुमतें वादळ
निसर्ग नाचे तांडव तुंबळ—देइ तडाखा

उरांत काहुर, उरे न ताकत
सरली आशा, दिसे न धडगत
तुटली या दुनियेची संगत—हीच ये शंका

दूर किनारा, दूर दूर घर
नकोच ती सय, मन हो कातर
काळ पुढें ये, त्याला सत्वर-प्रभूजी रोखा !

तूं अससी हें विसरुन देवा
पूजिलें न तुज, कुठली सेवा
परंतु आतां करितों धांवा-मारितों हांका.

ता. ७—१—१९४४,
पुणें.

७४ नदीपल्याड

नदिपल्याड ग—झुले कुणाचा पटका ?
लावितो जिवाला चटका
नदिपल्याड ग—कोण घालितो शीळ ?
देतसे मिशीला पीळ
नदिपल्याड ग—कोण मारितो चकरा ?
किति करशिल बाई नखरा ?
नदिपल्याड ग—वीर गडी ये खासा
जिव होई तोळामासा
नदिपल्याड ग—बसला राघू गहिना
ही मळ्यांत लपली मैना
नदिपल्याड ग—पान नागवेलीचें
तें पान या सुपारीचें !

ता. १०–२–१९४४,
पुणें.

७५ इषारा

(केशवकरणी)

उभा राहसी कशास टकमक पहात चोंहीकडे
नीट जा समोर नाकापुढें !
दिनमणी लागला मावळतीला वळूं
पाऊल तुझें कां असें पाहतें खिळूं ?
चल, नकोस आतां मधेंच तूं घुटमळूं
पडेल झांजड, रजनी ओतिल अधाराचे घडे
नीट जा समोर नाकापुढें !
तो कळस दूरवर अंधुक दिसतो अती
तुज दूर जायचें किती न याची क्षिती
चल, उचल पावलें, वाढव अपुली गती
वाट कठिण ही, बसतिल ठेंचा, रुततिल पायीं खडे
नीट जा समोर नाकापुढें !
दिसतसे जवळ ही सुरेख हिरवळ मऊ
फुलवरा डवरला, कोकिळ करितो कुहू
थबकुनी असा सौंदर्य नको हें पिऊं
मोह नको हा, पडेल यानें पाउल तव वांकडें
नीट जा समोर नाकापुढें !

ता. १०–२–१९४४,
पुणें.

७६ आंधळा भिकारी

(भूपतीवैभव)

हा अंध भिकारी काठी टेकित आला
द्या एकच पैसा, भीक एवढी घाला.
उघडिला न यानें जन्मापासुन डोळा
पाहिला न यानें रम्य धरेचा गोळा
माहिती न याला प्रकाश अथवा रंग
दिनरात आपुला अंधारांतच दंग
कुणि देइल कांहीं, तेंच तेवढें खावें
कुणि द्यावें, म्हणुनी भीक मागणें ठावें
सांगाल तुम्ही, पण कसें करावें काम ?
अंधास तरी द्या कामावांचुन दाम
हा अंध भिकारी रखडत खरडत येई
पसरितो पदर हा, कींव येउं द्या कांहीं
द्या कान, शब्द हे ऐका—चापुडे
साकडें रुक्याचें एका—कां पडे ?
हा गरीब, याचे तुम्हीच दादा, काका
कर खिशांत घाला, एकच दिडकी टाका !

ता. १२–२–१९४४,
पुणें.
मी. ९

७७ गळ्याची शपथ

गळ्याची शपथ तुला जिवलगा !

मुखीं सुधेचा कलश लाविला
एकहि नाहीं घोट घेतला
नकोस घेऊं असा हिसकुनी, नकोस देऊं दगा

वेल प्रीतिची तूंच लाविली
रुजली, फुटली, फुलूं लागली
नको चुरगळूं असा कठोरा, तूंच राखिली निगा

तहान हरली, भूकहि हरली
एकच आशा उरांत धरली
पुन्हां बोल ती नाजुक भाषा, तूंच जिवाचा सगा !

ता. १६–६–१९४४,
पुणें.

७८ अभिसारिका

चम चम चमके वर बिजली
दिसली, वाट मला दिसली !

दाट पडे अंधार, रात ही अडवाया सजली
ठेंचा लागुन नाजुक माझीं बोटें हीं सुजलीं
' कुठली त्याची भेट व्हायला ! ' झाडें कुजबुजलीं
निराश होउन उरांत माझ्या धडकी गऽभरली
टप टप पडतो पाउस, लागे चमकाया बिजली
मुळीं न परवा अंगावरली साडी जरि भिजली !

ता. ४–७–१९४४,
पुणें.

७९ कपिलेचें गाणें

सांज पांगली—दाटे अंधार
कपिले, तुशी—काढित्यें धार
कुंदा, हरळी—आणिला भारा
हिरवा गार—टाकिला चारा
प्यालें ओढून—तुझें वांसरूं
भुकें राहिलें—माझें लेकरूं
नको कपिले—आखडूं पान्हा
उभा राहिला—पाठीशीं तान्हा
चांदीच्या तारा—रुप्याच्या तारा
आंचळांतून—झरूं दे धारा
फेसाळलेलें—दूध पांढरें
अमृतानें ग—चरवी भरे !

ता. ४-७-१९४४,
पुणें.

८० पाटलाची लेक

डोंगराच्या छातीवर — कड्यापाशीं दाट झाडी
मधें घुंगट घेऊन — पहुडली दरेवाडी
दरेवाडीचा पाटील — जशी पोलादाची कांब
उंच कपाळाच्या खालीं — दिसे डोळ्यांमधें तांब
दाट, राठ ओठांवरी — लोंबे मिशांचा झुबका
बारा गांव, बारा शीव — त्याच्या नांवाचा दबका
बारा नवसांनीं झाली — बाळा पाटलाला लेक
अचपळ मुलुखाची — जशी बरचीची फेक
तळपते, फोफावते — वर चंद्राची कोर
तशी दिसामाशीं वाढे — बाळा पाटलाची पोर
अंगापिंडानें दांडगा — जसा सागाचा सोडगा
चव्हाणांच्या पडळींत — आत्याबाईचा पोरगा
घर मोलाचें, तोलाचें — नाहीं* पदराचा बांधा
पोर झाली उफाड्याची — बाई, सोयरीक सांधा !

---

* मराठा समाजांत लग्न ठरविण्यापूर्वी दोन्ही घराण्यांचा कुठून तरी नात्याचा संबंध जुळावा लागतो. याला 'पदर जुळणें' अगर 'पदर लागणें' असें म्हणतात.

आलें सारें गणगोत — टिळा लाविला कपाळीं
तीथ ठरे अष्टमीची — नेशिवली साडीचोळी

आलं थाटानं वऱ्हाड — काय तरी बाई तोरा !
घोडं किती दामटीशी — अरे चव्हाणाच्या पोरा !

खुंट केळीचे आणवा — बांधा आंब्याच्या डहाळ्या
बसे वऱ्हाड जेवाया — वाढा पुरणाच्या पोळ्या

ताडताड वाजे ताशा — निघे सनईचा सूर
हळदीनें पालटला — नव्या नवरीचा नूर

गाल नवरीचे झाले — लाल अक्षदा लागून
लेक बाळा पाटलाची — झाली चव्हाणाची सून

बाळा पाटलांनीं केला — गांवजेवणाचा थाट
वाढवाढुनी मोडलें — गांवकऱ्यांचें पेकाट

ताडताड वाजे ताशा — निघे सनईचा सूर
उरकून झालझेंडा — झाले पाटील निसूर

लेक लाडकी, लाडकी — माया दाटे उदरांत
उसासून निरवली — चव्हाणाच्या पदरांत !

ता. ९–२–१९४५,
पुणें.

८१ शेतावर जाण्यापूर्वी

साद घालीतो कोंबडा — पेटे धगधग चूल
पाणी तापे सळसळ — धनी, उठा, भरा चूळ

माझ्या लाडक्या सोनीनं — दूध दिलं धन्यासाठीं
फेस बाजूला सारीत्यें — लावा असा तांब्या ओठीं

पाणी गरम काढलं — दिलं भरून घंगाळ
घडी धोतराची देत्यें — घ्यावी करून आंघूळ

डोळे फोडून निशीले — पाखडीले बक्षी गहूं
भल्या पहाटीं उठून — पीठ दळीलं म्यां मऊ

तवा तापला, तापला — धनी, बसा पिढ्यावर
देत्यें भाजून चपाती — धार तुपाची घ्या वर

परड्यांतलीं घोसाळीं — केलं त्यांचं कोरड्यास
शेतावर जाण्याआधीं — धनी, घ्या हो दोन घास

काम उरकून सारं — संगं आणीन शिदोरी
तसं नका जाउं, थांबा — घ्या ही चिकणी सुपारी !

ता. १४–२–१९४५,
पुणें.

८२ मृगजळ

आग जिवा लागली
        हरी रे, टाक तुझी सावली !
रण रण तापे ऊन, भडकली भंवतालीं काहली
        चटके बसती पायांखालीं, भुई कढत तापली
घाम वाहतो झरझर, त्याची सुकुन वाफ जाहली
        ओठ तडकती, डोळ्यामधली डळमळते बाहुली
पुरे नखाचा एक कोपरा, उचल जरा अंगुली
        हात पसरतां साल जगाची मिठीमधें मावली
गरीब हरिणी कळपामधुनी धुडकारुन लावली
        दिसतें पाणी, परी न पाणी ! भिरभिरुनी भागली
तुझ्या हातच्या शिंतोड्यावर आशा अडकावली
        तुझ्या मुठींतुन गंगामाई धो धो धो धावली
बाप दारचा तूंच, घरांतिल तूंच मायमाउली
        हाक मारिते जीव तोडुनी, पोर तुझी कावली !

ता. १८-२-१९४५,
    पुणें.

८३ क्रांतीचा ओनामा

भिवयांच्या खोबणींत—माझ्या बाळाचे ग डोळे
जसे विस्तवाचे गोळे

उंच कपाळाच्या खालीं—माझ्या बाळाचें ग नाक
जशी जंबियाची फाक

इवलाले लाल लाल—माझ्या बाळाचे ग ओठ
जसे पोवळ्यांचे गोठ

लवतसे चुटुचुटु—माझ्या बाळाची जिभली
जशी ढगांत बिजली !

× × ×

बाळा, उगारून मुठी—फोड पहाड, फत्तर
काढ पिळून अत्तर

बाळा, हलवून पाय—सारा हलव डोंगर
ओढ पाण्याचे पाझर

बाळा, फुगवून छाती—मोठें उठव वादळ
पाड पालथें जंगल

बाळा, वटारून डोळे—ओत तांबडे इंगळ
कर जाळून काजळ

× × ×

पाड जुनेंपानें घर—बांध नवा सोपा, माडी
मांड नवी वस्तीवाडी

कर शेतांचा खुर्दळा—घाल पिकामध्यें पिंगा
कर उभ्या नव्या बागा

काट्याकुट्यांनीं कोंदल्या—मोड जुन्या पायवाटा
बांध नवे रस्ते, पेठा

तोड जुन्या वहिवाटी—मूठ आवळीं, हो सज्ज
नवा दांडू, नवें राज्य !

२४ फेब्रुवारी १९४५,
पुणें.

८४ पऱ्यांचें गाणें

चल, चल, धरतीवर उतरूं
छुम् छुम् छनन नाच करूं !
मी पहिली, ही दुसरी
मी दुसरी, ही तिसरी
सुंदर पंख हळू पसरूं
रात पडे, चांद चढे
ओरडती रातकिडे
हलती, डुलती तालतरू
गवत किती मउ हिरवें
चल, मिळवूं हळु तळवे
लगबग लगबग हात धरूं
गगन वरी नाच करी
जग अवघें फेर धरी
नाच पऱ्यांचा होय सुरू
घ्या गिरकी, घ्या फिरकी
पूर्व दिशा हो भुरकी
दहिंवर दिसतां परत फिरूं !

८ जानेवारी १९४७,
पुणें.

८५ पुढें

उचल पाय, उचल पाय, उचल पाय, हो पुढें
शिंग वाजलें, निनाद उंच उंच हा चढे !

चालसी कशास मंद ?
कोणता जिवास बंध ?
दूर दूर राहिलें तुझें उदास झोपडें

माळ हा पुढें अफाट
रान दाट, तुंग घाट
लंघुनी तुला अजून जायचें पलीकडे

फडकतें तिथें निशाण
गांठण्यास तें ठिकाण
लावुनी पणास प्राण हो पुढें, पुढें, पुढें ! !

११ जानेवारी १९४७,
पुणें.

८६ सासुरवास

दमलें ग बाई !

पुढ्यांत भांडीं बसलें घेउन
लख्ख काढलीं घासुन घासुन
तरी गरजते सासू आंतुन
तडतडते लाही !

ओढ्यावरतीं धुणीं उपशितें
चुबकित बसतां दुपार सरते
डगरीवरतीं नणंद दिसते
टपुन उभी राही

उसंत नाहीं, काम दिवसभर
रात्रीं पडतां अंथरुणावर
हात तिकडचा ये अंगावर
फुलती जुइजाई !

२२ ऑगस्ट १९४७,
पुणें.

८७ परवाचा

नाहिं आजचा, नाहिं कालचा, अगदिंच परवांचा
कशी मी घोकूं परवाचा ?
सहा दुणे बारा, चार त्रिक बारा
तीन चोक बारा, गोंधळ सारा !
एकच बारा या पाढ्यांतुन किती फिरायाचा !
एक पाव पाव, एक दिडे दीड
पावकी, दिडकी – सारी गिचमीड
रोजरोजचा हा परवाचा—त्रास किती याचा !
आइ मला सांगे, ' बैस घोकायाला '
दटावुन बाबा जाती फिरायाला
आम्ही पडलों लहान म्हणुनी धाकच सगळ्यांचा !
अंगणांत आल्या शेजारच्या पोरी
खेळतात सारे, मला मात्र चोरी
दगड मारुनी झाडावरल्या पाडतात चिंचा
पांच एके पांच, वाजले कीं पांच
पुरे परवाचा, उठतें आतांच
रुसतें, फुगतें, जाउन धरतें आईचा ओचा !

१२ एप्रिल १९४८,
पुणें.

८८ बिचारा मामा !

(चालः—जो जो रे जो जो)

मामी नेसली पातळ भारी
थाट करून ठाकली दारीं
जुन्या कोटांत उभा शेजारीं — बिचारा मामा !

मामी घालिते नवा पोलका
जरीचे कांठ, जरीच्या टिका
घाली सदरा जुना फाटका — बिचारा मामा !

तोंडा सफेती लावुनी नीट
मामी रेखिते कपाळीं तीट
वाढले किती दाढीचे खुंट ! — बिचारा मामा !

सैल अंबाडा बांधुनी वर
मामी घालिते वेणी सुंदर
शेंडी उडते टोपीबाहेर — बिचारा मामा !

मामी टांग्यांत बसे जाऊन
टांगा सगळा जाई भरून
पुढें बसतो अंग चोरून — बिचारा मामा !

मामी गर्जते जोरजोरांत
घुमे आवाज साऱ्या रस्त्यांत
पुटपुटतो हळु ओठांत — बिचारा मामा !

मामी बाजार करी पेठेंत
सौदे ठरवी, घाली हुज्जत
संगें घेऊनी बोजे हातांत — बिचारा मामा !

म्हणे मारितो मामा मामीला
म्हणे फुटाणे चारी आम्हांला
परी उलटा दिसे मामला — बिचारा मामा !

२५ जून १९४८,
पुणें.

८९ साक्षरतेचें गाणें

(चालः—हरहर महादेव बोला)

जमलों आपण खेडुत सारे, चला शिकूं, गाऊं
आपण सगळेजण भाऊ !
दूरगांवचा कागद आला, येइ न वाचाया
लाज वाटुनी बेत ठरविला कीं साक्षर होऊं
जरी लागले केस पिकाया, जरी हालते मान
तरि गिरवुं या पाटीवरतीं गऽ मऽ भऽ आ ऊ
कुणीहि यावें, फसवुनि जावें, गत ऐशी झाली
विचार ठरला आतां आपण अडाणी न राहूं
शेत कुणाचे गेलें, गेलें घरही कोणाचें
मुलें उपाशीं राहुं लागलीं, हें कुठवर साहूं ?
पुराण पोथी सांगे कोणी, परंतु समजे ना
उघडूं आपण हें रामायण, वाचुन तर पाहूं
एक मतानें झटून आपण वाचूं आणि लिहूं
हात जोडुनी देवाजीला शिकलेलें वाहूं !

९ नोव्हेंबर १९४८,
पुणें.
मीः १०

९० दमयंतीचें गाणें

(अक्रूर)

बघ पडला रे, फासा उलटा पडला
चल, जाऊं वनवासाला !

तें राज्य नको, नको नातलग सारे
मनिं त्यांच्या काळेंबेरें
कां उगाच तूं हळहळसी नळराजा ?
चल पुढें, हात धर माझा
तो पुष्कर, दुष्कर भाऊ
तव वैभव सजला घेऊं
तूं नकोस वळुनी पाहूं
ही दमयंती आतां एकच तुजला
चल, जाऊं वनवासाला ?

ही थंड हवा, अंग तुझें कां उघडें ?
घे फाडुन अर्धें लुगडें
कां दाखविसी वाट तिकडची मजला ?
जायची न माहेराला
मज भीति न वनवासाची
मज पर्वा नच कष्टांची
काळजी मला नाथांची
तूं मात्र नको सोडुन जाऊं मजला
चल, जाऊं वनवासाला !

११ मार्च १९४९,
पुणें.

११ वादळ

(लावणी)

आलें वादळ वरतीं भरून
        वीज कडकडून चमकते बाई !
चल, उचल पाय भरभरा
        जाउं दे घरा, सख्या, कर घाई !

अंगास झोंबतो वारा
टपकती तडातड गारा
झडझडून येतिल धारा
हें लुगडं जाईल भिजून
        समज तरी अजून, ऊठ लवलाही !

हा खेळ पुरे प्रीतीचा
घरिं मला धाक सगळ्यांचा
तूं चावट रे मुलुखाचा
मी कुळवंताची नार,
        मला संसार ! लाज तुज नाहीं !

२८ मार्च १९४९,
पुणें.

९२ विडा

(लावणी)

राजसा, राग कां असा ? थोडं तरि हसा
जवळ मी बसतें–जवळ मी बसतें !
हें पान, गजरलं छान, विडा मी करतें !

काढतें देठ, लावतें केशरी चुना जी
बारीक सुपारी कातरतें मोहना जी
टाकतें कात, लावतें जरासा हिना जी
प्रियकरा, काय ही तऱ्हा ! बोला ना जरा,
विनवणी करतें- विनवणी करतें !

वेलची टपोरी सोलुनिया घातली जी
गोविंदविड्याची घडी छान बांधली जी
ही कट्यार काळी उरामधें खोचली जी
घ्या विडा, प्रीतिचा पुडा, लाल तांबडा
ओठ रंगवतें-ओठ रंगवतें !

१२ ऑगस्ट १९४९,
कोल्हापूर.

९३ जत्रा

चौदस चैत्राची
दूरदूरची गर्दी जमली, झिम्मड जत्रेची !

किती बैलगाड्या !
इकडे रंगित पटके, तिकडे बेरंगी साड्या

देउळ देवीचें
फुललें, भरलें, सजलें—घुमले सूर चौघड्याचे

तो बघ हलवाई
कापड, भांडीं, खाउ, खेळणीं—किती रोषणाई !

खेळ गारुड्याचा
घुमते पुंगी, त्या नादावर नाग डुलायाचा

दरवेशी नाचे
तालावर काठीच्या नाचे अस्वलही त्याचें

तिकडे कोल्हाटी
करितो कसरत, उडी मारतो सरसर कोलांटी

हा फड कुस्तीचा
लाल धुळीचा खेळ मजेचा, मनगट—मस्तीचा

तें फिरकें फिरतें
बसुन लांकडी घोड्यावरती गिरकूं या पुरतें

रोज रोज शाळा !
आणिक जत्रा वर्षामधुनी कां एकच वेळां ?

२४ सप्टेंबर १९४९,
पुणें.

१४ सुनीता

(जाति–मंजिरी)

(१)

ही अल्लड मुलगी तेराचवदांतली
  शाळेंत पुस्तकें घेउनियां चालली,
राहिलें मुखावर गोड हास्य गुंतुनी
  आनंद शिगोशिग सांडे डोळ्यांतुनी;
पांखरापरी ही चच दिसे; कारण
  नच गळ्यांत काळ्या पोतीचें बंधन !

(२)

बसलीस किशोरी, अलगद झोक्यावरी
  दिसतेस चवळिच्या लवचिक शेंगेपरी,
चढविलास झोका उंच उंच अंबरीं
  कमरेंत वांकशी करकर वेतापरी;
देशील जेधवां झोका तव बालका
  शिडशिडीत बांधा असाच दिसणार का ?

(३)

घेउनी शुभ्र हा पेळू डाव्या करीं
ही सूत काढिते अपुल्या टकळीवरी,
नेसली खादिची भरडी साडी जरी
दिसतसे तरी पण सुरेख चित्रापरी;
मस्तवाल पोरी, चाललीस येथुनी
त्या सुतांत माझें मनही गुंढाळुनी !

(४)

गवताचा भारा आली घेउन शिरीं
पेठेंत चालली विकावया सुंदरी,
खणखणा वाजती पायांतिल जोडवीं
मुसमुसे शरीरीं यौवनशोभा नवी;
टकमका पाहती लोक राहुनी खडे
कमरेस कोयती पाहुन जाती पुढें.

(५)

पाहिली गुदस्तां हिला फिकट पांढरी
इतुक्यांत कशी ही बदलुन गेली पुरी !
टवटवित लागली दिसू केवड्यापरी
जणुं अडूळ लिंबू फुटलें अगावरी;
हो खरेंच ! झाली अतां आठवण बरी
लागली हळद हिज गेल्या मार्गेसरीं.

(६)

घेउनी धुण्याचे खांद्यावरतीं पिळे
    चालली घरीं ही, मुखीं घाम ओघळे,
सारखी शिरावर करतांना चुंबळ
    डुमुडुमुक वाजते घागरींतलें जळ;
लगबगा अशी कां ठेंचाळत चालली ?
    कां हांक पोंचली हिला पाळण्यांतली ?

(७)

डोळयांत या तुझ्या कमळण पाणी भरी
    तनु तुझी तियेच्या नाजुक देठापरी,
हसतेस अशी कीं लाटच पाण्यावरी
    लागतो स्पर्श तव ओल्या रेतीपरी;
जलदेवी दिसशी मूर्तिमंत तूं मला
    कां दिसति न माझे अधर कोरडे तुला ?

(८)

काकडीसारखी काया तव कोवळी
    कीं हलते हलक्या वाऱ्यानें कर्दळी ?
रुळतात रेशमी बटा कपाळावरी
    लागती मृदुल हे गाल मखमलीपरी;
तारतम्य नाहीं विधिस राहिलें कसें ?
    कां हृदयच त्यानें केलें दगडी असें ?

(९)

हे अधर तुझे, छे ! हीं सागरपोवळीं
हे दात कशाचे ?—या मोत्यांच्या वळी,
श्वासांत गारवा समुद्रवारा जणूं
हे डोळे, तुज कां ' मीनाक्षी ' मी म्हणूं ?
सागरासारखिच अथांग असती सदा
नच कळे हृदीं तव हालाहल कीं सुधा !

(१०)

हा भांग तुझा स्वर्गगेला लाजवी
हा मंगळ–कुंकूं कपाळास शोभवी
ही चंद्रकोर, कीं पडते गालीं खळी ?
चांदणें पिकवितें हास्य तुझें भूतळीं;
उचुलुनी चेहरा जवळ तुवां आणिला
हा स्वर्ग राहिला दोनच बोटें मला !

(११)

हे डोळे सुंदर, फुललीं कमळें निळीं
तरतरित नाक, ही पिवळी चाफेकळी,
हे दात तुझे, कीं कुंदकळ्यांचे सर ?
ओठांत गदरला जास्वंदीचा भर;
फुलमाळिण दिससी मूर्तिमंत तूं मला
दे फूल मला तूं एकच हुंगायला.

(१२)

हे नयन तुझे, कीं टपोर हीं भोकरें ?
हे गाल तुझे, कीं सफरचंद गोजिरें ?
हनुवटी तुझी, कीं आंब्याची कोयटी ?
हें पिकलें जांभुळ काय ओष्ठसंपुटीं ?
फळबाग मजपुढें, जिकडे तिकडे फळें !
यांतलें कोणतें खावें मज ना कळे.

(१३)

तव अधरीं भरली द्राक्षांची माधुरी
रसरसलें यौवन टपोर घोंसापरी,
तव शीतल अलिंगनीं, वाटतें मनीं
मांडवाखालतीं बसलों सायंतनीं;
तव रूपाची मज पाजुनिया वारुणी
उठविलें गडे, तूं मला माणसांतुनी.

(१४)

खाउनी नेहमीं नागवेलिचा विडा
शिंपिसी तांबडा ओठावर तूं सडा,
मेंदीची तुजला हौस तरी केवढी
करितेस नखें तूं बोटांचीं तांबडीं;
पण रंग असा कां उसना घेसी गडे ?
हा गालावर बघ सांठा उघडा पडे !

(१५)

ठेवुनी केस हे तेलाविण कोरडे
बांधलेंस त्यांचें सुरेख चक्कर गडे,
विस्कळून थोडें होउं नये वांकडें
चेपुनी म्हणुन तूं खोविलेस आंकडे;
पण हृदय तुझें कां स्नेहाविण कोरडें ?
पकडतेस मासे कां लावुन आंकडे ?

(१६)

" छे, मुळींच नाहीं शक्य," असें सांगुनी
गेलीस निघुन तूं माझ्या खोलींतुनी,
घाईत सांडला कांटा केसांतुनी
ठेविली जपुन ही जिन्नस मीं उचलुनी;
मी चढलों नाहीं अजुन बोहल्यावरी
हा कांटा पाहुन सलतो कांटा उरीं !

(१७)

पटल्यावर ओळख आपआपुल्या मना
प्रेमाचा चढलों आपण अवघड जिना,
मी घाटावरला देशस्थ ब्राह्मण
तूं गौर कुमारी कोंकणकडली पण;
डोंगरावरिल मी असे आवळा, पण—
तूं मीठ, लोणचें घालूं या आपण !

(१८)

अंगणांत अमुच्या आम्रतरू बहरला
त्यावरतीं मोहर गच्च दिसे गदरला,
घातला पाचुचा ढीग कुणीं अंगणीं ?
त्यावरी पसरला थर मोत्यांचा कुणीं !
हे उघड्यावरतीं पडे जवाहिर किती
सजवूं का माझी ' लंकेची पार्वती ' ?

(१९)

अंगणांत आपण फुलझाडें लाविलीं
घालुनी तयांना पाणी जोपाशिलीं,
लहडलीं फुलें हीं झाडांझाडांवरी
हा गंध वाहतो तुझिया श्वासापरी;
पारिजात शोभा देत असे अंगणा
तुजसवें वाटतो स्वर्ग मला ठेंगणा !

(२०)

" हें कपाळ दुखतें," असें बोलतां तिला
ती बाम घेउनी लागे चोळायला,
गुळगुळीत बोटें जशीं लागलीं फिरूं
तसतसा लागला पारच ठणका जिरूं;
पण हळूंच वदलों, उचलतां न पापण्या,
" छे, अजुन कशा या थांबती न झिणाझिण्या ! "

(२१)

तापांत गुंगुनी पडलों गादीवर
ती उशास होती बसली चिंतातुर,
लागली झोंप मज, असेंच तिज वाटलें
वांकुनी मुखावर हळुंच ओठ ठेविले;
औषधें इतर तीं देतों मी फेकुनी
घेतलें परंतू हें गुपचिप राहुनी.

(२२)

झरझरा चालते तुझी सुई घाइनें
कणकणा वाजतीं हातांतिल कांकणें,
हा रुमाल विणुनी तयार झाल्यावर
देईन खोवुनी खिशांत वरच्या वर;
काढलेंस माझें नांव एक बाजुला
लागतो उखाणा कां मग तें घ्यायला ?

(२३)

बाहेरून येतां दिसलि न दारीं सखी
पहुडली पांघरुन चादर ही मंचकीं,
उघडिले नयन, पण मुळिं न बोलतां मशीं
चुळबूळ करुनिया फक्त बदलली कुशी;
" चल ऊठ ! दे मला चहा करुन सिंगल
हें पुरें चहाच्या कपांतलें वादळ ! "

(२४)

धरि कवेंत रविला आवळून पश्चिमा
  रजनीला बिलगूं बघतो हा चंद्रमा,
चोंचींत घालिती चोंच पहा पांखरें
  घासतात शिंगें शिंगावरतीं गुरें;
चल, आटप सखये, जाइल अंधारुन
  हातांत घालुनी हात फिरूं आपण.

(२५)

मज सिगारेटचा शौक जरा लागला
  हा धूरपणा मम माहित नव्हता तिला,
ओढली एकदां घरीं तलफ येऊनी
  तिज वास पोंचला चूलघरीं जाउनी;
बाहेर येउनी झणक्यानें बोलली,
  " मजपेक्षां कां ती प्रीय तुम्हां जाहली ? "

(२६)

बघुं नको रोखुनी भिवयांच्या कामट्या
  कर साफ गडे त्या भाळावरल्या अठ्या,
सार तूं जराशा मागें कुरळ्या बटा
  कर कमी गुलाबी गालांचा फुगवटा;
सोडुनी राग हा, बोल गडे लौकर
  घालीन गळ्याची शप्पत नाहीं तर.

(२७)

दिलि आज पाठवुन माहेराला सखी
चालली जिवाची तगमग ही सारखी,
घर ओकेंबोकें दिसावया लागलें
उशिवरी पेटलें डोकें मीं टेकलें;
' गुड् नाइट् ' दिसलीं अभ्यावर अक्षरें
जायची कशी ही रात्र चांगली बरें !

(२८)

जाउनी लगबगा बसलों जेवायला
घेतों न घास तों गुचकी लागे मला,
" बायको आठवण करी, " बोललें कुणी
मी तसाच उठलों भात फक्त खाउनी;
मज ध्यास तिचा हा पाहिजेच सोडला
येईल वाळुनी नाहीं तर प्रेमळा.

(२९)

एकटाच गेलों सहल कराया दुरी
बैसलों झऱ्याच्या जवळिल खडकावरी,
तांबूस गोल हें गवती फुल पाहुनी
मज तिच्या नखाचें स्मरण जाहलें मनीं;
ती तिची अंगुली गोवुन हातामधीं
मी फिरावयाला येइन इकडे कधीं ?

(३०)

हा रुमाल सुंदर जातांना तूं दिला
    दे वरचेवर हा तुझी आठवण मला,
हें प्रतिक तुझें मी घेतों हुंगावया
    घमघमतो अजुनी यावरला पॉपिया;
मारलीस बारिक गांठ एक बाजुला
    हो, पत्र हवें तुज आज पाठवायला !

(३१)

पाकीट गुलाबी पोष्टमनानें दिलें
    हा सुगंध त्याचा हवेमधें दरवळे,
काढुनी गुलाबी कागद मीं आंतले
    झरझरा सखीचें गोड पत्र वाचलें;
धाडलें तिनें जें मज या पत्रांतुन
    तें काढून घेतों यास ओठ लावुन.

(३२)

टुमदार बंगली, बाग भोंवतीं खुलें
    ती परडी घेऊन खुडिते सुंदर फुलें
बाहेर जायचें, गरम सूट घातला
    ये मोटर दारापुढें, हॉर्न वाजला !
होउनी गजर मी उठलों झोंपेंतुनी
    हें स्वप्न जातसे लवकर कां संपुनी ?

(३३)

" मज नकोस देऊं ही मेथीची जुडी
ए भाजीवाली, दे कवळी काकडी.
तुजपाशीं असतो माल चांगला मुली,
देणार कोणत्या भावानें तोंडलीं ? "
" हे तरुणा, जाई परत, हीं न तोंडलीं,
ही मिरची पिकुनी लाल लाल जाहली ! "

(३४)

झिरमीर बरसतो पाउस अंगावरी
मी भिजून गेलें चिंब तयानें पुरी,
गांवच्या शिवेवर एकलीच मी उभी
दिपविते नयन ही चमकुन बिजली नभीं;
भेटल्यावरी तूं होइल भीती कमी
वाळतील कपडे याची वाटे हमी.

(३५)

हीं पिकलीं पानें घेऊन केला विडा
घवघवेल अपुल्या मुखीं जर्द तांबडा,
घातली यांत मी सोलुनिया वेलची
छे, मुखांत घ्यावा, हातांत न द्यायची;
मजसाठिं न पण मी करायची वेगळा
द्याल ना गडे, मज थोडासा यांतला ?

(३६)

उडतसे पदर तव भिरभिर वाऱ्यावर
   हा मनांत माझ्या उडवितसे काहुर
हें शीड प्रीतिचें जाउं नये भडकुन
   दातांत म्हणुन तूं टोक दिलें अडकुन;
तुज शरण येत मी दातीं धरुनी तृण
   कर पुढें पदर तूं, घे मजला बांधुन.

(३७)

हे गुलाब फुलले तुझिया गालांवरी
   बोंचतील कांटे, भीती माझ्या उरीं
तूं पिवळी पिवळी जर्द केवडयापरी
   बिलगतां तुला मी कापिल करवत परी,
पण शहारून ये कांटा, भय हो दुरी
   घातलें प्रीतिचें चिलखत अंगावरी !

(३८)

डोळयांत या तुझ्या झळक मारिती हिरे
   माणीक तांबडें ओठांवरतीं विरे
हुरमुजी मौक्तिकें एकसरीनें मुखीं
   पोवळीं नखांवर लागतात साथेकीं;
हीं अमूल्य रत्नें नैसर्गिक कोंदणीं
   मी रत्नपारखी, बघुं दे मज निरखुनी.

(३९)

कचभार विपुल तव त्यावर घालायला
ही सुरेख, ताजी वेणी अणिली तुला
खेटून गुंफिल्या कळ्या गुलाबापशीं
डोकवी मधूनच लोकर ही थोडिशी;
चल, मीच बांधतो, नकोस होऊं श्रमी
हलतेस अशी कां? खातों तुज काय मी!

(४०)

बांधलेंस जर तूं केसांचें चक्कर
तर फिरूं लागतें शिरिं माझ्या चक्कर
नागीण ठेविली खेळत मागें जर
लागतें भयानें कलकल करुं अंतर;
सोक्षमोक्ष लावुन कर मजला मोकळा
पण नकोस कापूं केसांनीं तूं गळा!

(४१)

उडतसे पदर तव फडफड वाऱ्यावरी
फडकतें काय हें निशाण किल्ल्यावरी?
आवळून कंबर बांधलीस मेखला
अडविण्यास आलिा तट हा का बांधिला?
देतसे इषारा किल्लेदारा तुला
हा निघालोंच मी वेढा घालायला!

(४२)

हे माळावरती दगड किती पसरले
पाऊस खाउनी कितीक शेवाळले
किति ठिक्कर काळे, किति करडे, तपकिरी
किति ओबडधोबड, किति हे पूज्यापरी
जर दगडांना या शेंदुर नसता कमी
तर पूज्य मानलें असतें यांना अम्ही.

(४३)

हा दिसतो कागद किती शुभ्र पांढरा
या इतुकी गोरी नसेलही अप्सरा
लागतो मऊ हा हाताला आपल्या
नसतात फुलांच्या इतुक्या मृदु पाकळ्या
जाउं द्या परंतू म्हणेल कोणी तरी,
" लिहितात शिष्ट हे काव्य कागदावरी ! "

